

REPUBLIKA SLOVENIJA
DRŽAVNI SVET

ZAGOVORNIŠTVO STAREJŠIH

Zbornik referatov in razprav, št. 1/2011

ZAGOVORNIŠTVO STAREJŠIH

Knjižna zbirka: Zbornik referatov in razprav, št. 1/2011

Zbornik uredila: mag. Marjeta Tratnik Volasko

Urednica publikacij: mag. Marjeta Tratnik Volasko

Izdal in založil: Državni svet Republike Slovenije, Šubičeva 4, 1000 Ljubljana

Oblikovanje, priprava in tisk: Špes grafični studio, Novo mesto

Naklada: 300 izvodov

Januar 2011

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

342.726-053.9(082)

ZAGOVORNIŠTVO starejših / [zbornik uredila Marjeta Tratnik Volasko]. - Ljubljana : Državni svet Republike Slovenije, 2011. - (Zbornik referatov in razprav / Državni svet Republike Slovenije ; 2011, št. 1)

ISBN 978-961-6453-39-4

1. Tratnik-Volasko, Marjeta

255006208

ZAGOVORNIŠTVO STAREJŠIH

Posvet, 14. junij 2010

Organizator:

Državni svet Republike Slovenije.

Posvet sta povezovala državni svetnik Rudolf CIPOT in Angelca ŽIBERNA, Zveza društev upokojencev Slovenije.

Uvodni nagovor:

- *mag. Blaž KAVČIČ*, predsednik Državnega sveta Republike Slovenije,
- *dr. Mateja KOŽUH NOVAK*, predsednica Zveze društev upokojencev Slovenije.

Referati:

- *Janja ROMIH*, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve;
- *Dr. Jana MALI*, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo;
- *Zdenka TIČAR*, Ministrstvo za zdravje;
- *Martina HORVAT KUZMA*, Patronažna služba Slovenije, Zdravstveni dom Murska Sobota;
- *Mag. Darja KUZMANIČ KORVA*, Skupnost centrov za socialno delo;
- *Mag. Bojana CVAHTE*, Urad varuha človekovih pravic;
- *Doroteja LEŠNIK MUGNAIONI*, Društvo SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja, Zbornica zdravstvene in babiške nege Slovenije – ZMSBZTS;
- *Irena Špela CVETEŽAR*, Delovna skupina za nenasilje v zdravstveni negi pri Zbornici zdravstvene in babiške nege Slovenije;
- *Aldo TERNOVEC*, Društvo upokojencev Nova Gorica;
- *Angelca ŽIBERNA*, Zveza društev upokojencev Slovenije;
- *Ana CANJKO*, projekt RESje, prostovoljska pomoč ljudem z demenco.

VSEBINA

Dr. Mateja KOŽUH NOVAK	
<i>Spremna beseda</i>	7
Mag. Blaž KAVČIČ	
<i>Nasilje nad starejšimi - odraz praznine družbenih razmerij</i>	9
Janja ROMIH	
<i>Zagovorništvo starejših</i>	11
Dr. Jana MALI	
<i>Uvajanje zagovorništva starejših oseb</i>	15
Zdenka TIČAR	
<i>Specifika potrebe po zagovorništvu pri starostnikih</i>	29
Martina HORVAT KUZMA	
<i>Patronažno delo med zdravstveno nego in zagovorništvom</i>	33
Mag. Darja KUZMANIČ KORVA	
<i>Zagovornik starejših oseb – potreba ali moda?</i>	37
Mag. Bojana CVAHTE	
<i>Zagovorništvo za starejše osebe – želja, potreba ali nuja?</i>	43
Doroteja LEŠNIK MUGNAIONI	
<i>Neprofesionalno zagovorništvo starejših</i>	51
Irena Špela CVETEŽAR	
<i>Medicinske sestre kot izvajalke zagovorništva</i>	57
Aldo TERNOVEC	
<i>Zastopništvo ali zagovorništvo starejših?</i>	59
Angelca ŽIBERNA	
<i>Zagovorništvo starejših kot pomoč pri zaščiti človekovih pravic in temeljnih svoboščin</i>	61
Ana CANJKO	
<i>Zaščita dostojanstva in človekovih pravic oseb z demenco</i>	63
RAZPRAVA	67
SKLEPI	73

Spremna beseda

Starejšim v Sloveniji se danes ne godi dobro. To čutimo na vsakem koraku, beremo v časopisih, vidimo v drugih medijih. Žal je neoliberalni kapitalizem izbral starejše za svojo žrtev. Mladi nam dopovedujejo, da bomo njihovo prihodnost uničili zato, ker zahtevamo pokojnine. To seveda ne drži. Družba je med seboj povezana. Starejši smo še kako pomembni v družini in zavedamo se, da smo še kako potrebni tudi tistim, ki vladajo. V preteklih dvajsetih letih je bilo v politiki storjenih toliko napak, da je jasno, da v naši politiki vlada pomanjkanje modrosti. Modrost pa imamo tisti, ki že dolgo živimo in smo si nabrali izkušenj. Le počasi prodiramo.

Le dvajset odstotkov starejših potrebuje pomoč okolja bodisi zaradi starosti bodisi boleznih. Osemdeset odstotkov starejših pa potrebuje razumevanje družbe: da bodo lahko skrbeli za svoje zdravje sami, zato, da bo čez dvajset let morda le še petnajst odstotkov takih, ki bodo potrebovali pomoč okolja. In kaj pravzaprav potrebujemo mi, t.j. osemdeset odstotkov starejših, ki trkamo na vrata tistih, ki odločajo? Potrebujemo predvsem razumevanje mlajših generacij, da je družba povezana na način, da bodo, če bo zanemarila potrebe starejših, imele težave tudi mlajše generacije. Zato potrebujemo zagovornika pravic. Zagovornika imamo sicer že vrsto let a ga, vsaj na Zvezi društev upokojencev, še nismo kaj dosti uporabili. Srečujemo se le na tovrstnih posvetih. Potrebovali pa bi seveda bistveno večji posluš tistih, ki odločajo o usodi državljanov Slovenije in z njihove strani tudi drugačna sporočila mlajšim generacijam.

Nasilja nad starejšimi je veliko zato, ker je dvajset odstotkov starejših ljudi odvisnih izključno od svojega okolja. A bom prisotnost nasilja razširila tudi na ostalih osemdeset odstotkov starejših. S tem, ko država ne prisluhne našim potrebam ali pa jim prisluhne le malokrat, gre za neko vrsto nasilja. Z njim se soočamo v javnosti, v diskusiji s politiki. Pred časom je na nekem tovrstnem razgovoru nekdo dejal: »Veste, o tem bomo pa odločali strokovnjaki.« Država pozablja, da smo mi vsi strokovnjaki, da smo 'šefi' teh, ki so danes strokovnjaki, da imamo veliko izkušenj in da bi pravzaprav moralo biti obratno: vsi ti bi morali prisluhniti našim argumentom, ker imajo sami premalo izkušenj.

Nasilje je prisotno tudi v javnih zavodih. Povsod po svetu trdijo, da je nasilja največ v javnih zavodih, a pri nas ga skoraj ne registriramo. Moramo se vprašati, zakaj ga

ni in zakaj ga ne beležimo? Ali dovolj pozorno opazujemo, kaj se dogaja v javnih zavodih, pa naj gre za zdravstvene zavode ali za domove starejših. Mi, ki delamo v projektu Starejši za starejše, ugotavljamo, da se veliko nasilja odvija doma, zlasti v teh časih, ko so naši otroci in vnuki v stiski. Ko se znajdejo v tako zelo hudi stiski, lahko svoje težave izrazijo predvsem doma nad tistimi, ki so neboljani. In ker je nasilje nad otroki že postalo nekaj, kar slovenska družba dojema kot nekaj grdega, nasilje nad starejšimi pa se še skriva, so starejši toliko bolj deležni nasilja.

*Dr. Mateja Kožuh Novak,
predsednica Zveze društev upokojencev Slovenije*

Mag. Blaž KAVČIČ

Nasilje nad starejšimi - odraz praznine družbenih razmerij

Ob vseh izjemno perečih problemih, s katerimi se sooča populacija starejših in o katerih smo že večkrat razpravljali, preredko zasledimo razmišljanje, da staranje prebivalstva predstavlja civilizacijski napredek, na katerega smo lahko ponosni! Ta uspeh je posledica razvoja medicine, znanosti in tehnike, razvoja družbenih odnosov, temelječih na vrednotah solidarnosti, sodelovanja, razumevanja in sožitja med generacijami. Žal razvoj in utrjevanje teh odnosov ne poteka v tako hitrem tempu kot razvoj znanosti in tehnologije. Odpirajo se nevarne škarje praznine družbenih razmerij. Te od oblikovalcev politik zahtevajo, da medgeneracijska razmerja v sodelovanju s stroko in civilno družbo opredelijo na novo.

Staranje prebivalstva in iz leto v leto višja pričakovana življenjska doba prinašata v življenje posameznika in družbe številne spremembe. Zelo je pomembno, da je starejša populacija močno prisotna pri odločanju! Vsako izključevanje je neposredno uperjeno proti vzpostavitvi pogojev za kakovostno staranje in oskrbo starejših ter v temeljih ogroža medgeneracijsko solidarnost.

Zato je treba čim pogosteje in javno izpostaviti vsebinsko obogatitev, ki jo starost prispeva k družbenemu razvoju. To je tisto, kar so starejši v svojem življenju ustvarili, predvsem pa so to življenjske izkušnje in modrosti, ki jih lahko na različne načine posredujejo.

Medgeneracijsko povezovanje, sodelovanje oziroma sožitje se lahko udejanja v različnih oblikah. Njegov največji sovražnik pa so predsodki o starosti. Strinjam se z mislijo *Swetta Mardena Orisona*, da »edine resnične omejitve naših možnosti ležijo v naših lastnih mislih in predstavah«. Stereotipi so velika ovira. Dejstvo, da postaja slovenska družba opredeljena z naraščajočim deležem starejše populacije, terja v prvi vrsti spremembo naših vrednot, norm, tradicije in navad. Odpraviti moramo strah pred staranjem ter spremeniti klišeje, mite in predsodke, ki enačijo starost z družbenim bremenom in šibkostjo. Novi modeli delovnih razmerij in nove možnosti izobraževanja in usposabljanja morajo temeljiti na ustvarjalnosti, vključenosti in radoživosti tudi po 60. letu starosti.«

Vključevanje starejših ljudi v družbeno dogajanje povzroča izzive na več ravneh:

vpliva na pozitivno samopodobo starejših, krepi medgeneracijsko sodelovanje, v materialnem smislu vodi v lajšanje revščine ter omejuje vzpostavljanje začaranega kroga novih in novih zapostavljanj. Starejši ljudje se sicer zaradi izključujočega odnosa čutijo še starejši, kot so v resnici. Čutijo se še bolj nebogljene, nesamostojne in odvisne od drugih. Ta marginaliziran položaj pa je lahko temelj nadaljnjega kršenja pravic in dostojanstva starejših ter podlaga številnih zlorab in nasilja.

Na tej osnovi so v Sloveniji vse glasnejše pobude o nujnosti zagovorništva starejših. Vendarle pa se postavlja vprašanje, ali ni naloga zagovorništva naloga nas vseh. Verjamem, da ne gre za nezaupnico našim družinam in vzgoji, izobraževalnemu sistemu in institucijam, temveč za kvalitetno dopolnitev neformalnih in formalnih mehanizmov, ki že obstajajo in uspešno delujejo. Državni svet je odprt za vsakršne pobude v smeri izboljšanja pogojev za življenje najranljivejših družbenih skupin, kamor sodijo tudi starejši. Mednje sodijo tudi spremembe zakonodaje.

Janja ROMIH

Pravica starejših do zagovorništva

V Sloveniji je bilo leta 2009 16,5 odstotkov starejših od 65 let. Po napovedih Eurostata bo leta 2020 starih nad 65 let že 20,4 odstotkov prebivalcev Slovenije. Večanje števila starejših bo povečalo delež obravnav starejših na vseh področjih ter terjalo prilagoditev države in njenih sistemov spremenjenim demografskim razmeram.

Na področju odkrivanja primerov nasilja v družini in nasilja nad starejšimi beležimo porast že vse od sprejema Zakona o preprečevanju nasilja v družini leta 2008. Še posebej so se učinki zakona začeli kazati v lanskem letu. Zakon je zagotovil boljše možnosti za učinkovito, takojšnje in strokovno delovanje organov in organizacij, ki delujejo na področju nasilja v družini. Opredelil je vloge in naloge posameznih državnih organov in nevladnih organizacij ter mrežo in način sodelovanja organov in različnih služb pri obravnavi nasilja v družini.

V letu 2009 je Državni zbor sprejel *Resolucijo o nacionalnem programu preprečevanja nasilja do leta 2014*, ki določa cilje, ukrepe in ključne nosilce politik za preprečevanje in zmanjšanje nasilja v družini. Temeljna cilja tega dokumenta sta povezati ukrepe različnih resorjev in zagotoviti učinkovite dejavnosti za zmanjšanje nasilja v družini, in sicer na ravni njegovega prepoznavanja in preprečevanja.

Od našega zadnjega srečanja v letu 2009 so bili na področju preprečevanja nasilja v družini sprejeti še nekateri podzakonski akti, ki so omogočili uspešnejšo delo na omenjenem področju, in sicer:

- *Pravilnik o sodelovanju organov ter o delovanju centrov za socialno delo, multidisciplinarnih timov in regijskih služb pri obravnavi nasilja v družini*, ki je dal podlago za pripravo pravilnikov po pristojnih resorjih.
- Vlada je sprejela *Sklep o organiziranosti 12 regijskih služb za koordinacijo in pomoč žrtvam nasilja pri centrih za socialno delo*, ki vključujejo regijskega koordinatorskega centra za preprečevanje nasilja v družini, interventno službo in krizni center.
- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve je v sodelovanju s Skupnostjo centrov za socialno delo Slovenije (CSD) in nevladnimi organizacijami

(NVO) pripravilo *Strokovne smernice za delo CSD pri zaščiti otrok pred nasiljem v družini* in *Strokovne smernice za delo z odraslimi žrtvami in povzročitelji nasilja v družini*.

- Pripravili smo tudi več izobraževanj za strokovne delavce CSD in NVO. Še posebej so bila uspešna izobraževanja, na katerih so sodelovali predstavniki drugih pristojnih ministrstev in predstavniki starejših.
- Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve je okrepilo mrežo programov na področju nasilja v družini, kamor spadajo varne hiše, materinski domovi, zatočišča, krizni centri za odrasle žrtve nasilja z otroki, skupine za samopomoč, telefonsko svetovanje v tiski ter programi namenjeni povzročiteljem nasilja. V zadnjem obdobju smo mrežo okrepili s programom za storilce (z ene na pet lokacij), na novo sta bila ustanovljena dva krizna centra za ženske in otroke, ustanovljeni sta bili dve novi enoti varnih hiš, v domovih za starejše pa smo našli dovolj prostih mest začasne namestitve, predvsem moških žrtev nasilja (z namestitvijo le-teh smo do sedaj imeli največ problemov).
- CSD so v lanskem letu začeli z evidentiranjem nalog preprečevanja nasilja v družini, kot jih predvideva zakon. Zbrani statistični podatki nam bodo dali bolj natančne analize o porastu posameznih oblik nasilja in obravnavi nasilja v družini ter posledično pripomogli k lažjemu planiranju razvoja nalog in mreže na omenjenem področju.

Prioritetne naloge Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve na področju preprečevanja in odkrivanja nasilja nad starejšimi so:

- zagotoviti kakovost oskrbe v domovih z izboljšanjem bivalnih standardov, ki nudijo uporabnikom več zasebnosti in individualni pristop,
- uvedba standarda kakovosti v naše izvajalske institucije, s čimer bomo lahko zagotovili enako obravnavo, primerljivost in kakovost storitev,
- pomembna je priprava strokovnih smernic in izobraževanj za čim kvalitetnejšo obravnavo uporabnikov s posebnimi stanji in potrebami; letošnji program izobraževanj za domove obsega področje demence, paliative in preprečevanja nasilja,
- spremljanje izvajanja zakona in sprejetih podzakonskih aktov ter redna medsebojna izmenjava izkušenj in dobrih praks med pristojnimi ministrstvi in NVO,
- okrepljen skupen nastop v kampanji za ničelno toleranco nasilja,
- okrepljeno sodelovanje vseh, ki lahko na lokalnem nivoju pomagajo pri odkrivanju in preprečevanju nasilja nad starejšimi (v izvedbi je »pilotni projekt« CSD Celje - sodelovanje z Zvezo društev upokojencev Slovenije

(ZDUS), KS in MČ, oblikovanje protokola sodelovanja, zagotoviti ustrezno informiranost starejših, varne točke...).

Na ministrstvu pa pripravljamo še dva za starejše pomembna dokumenta, ki bosta upoštevala tudi vse zavezujoče dokumente EU v zvezi s staranjem prebivalstva kot tudi priporočila in usmeritve, ki nastajajo na takih in podobnih srečanjih, to sta:

- nov Nacionalni program socialnega varstva, in še posebej
- nova Nacionalna strategija staranja od leta 2010 naprej, v kateri mora področje nasilja nad starejšimi zanesljivo dobiti svoje poglavje.

Pomemben del strategije pa morajo biti tudi aktivnosti, ki jih v smislu boljšanja kvalitete življenja starejših lahko zagotovijo lokalne skupnosti (lokalne interdisciplinarne koordinacije za potrebe starejših, medgeneracijska središča...).

Glede na številčnost starejše populacije in raznolikost nalog, ki se vežejo na omenjeno populacijo, smo na MDDSZ prepričani, da bi potrebovali Urad Vlade RS za starejše. Podpiramo pa tudi idejo o zagovorniku starejših. Zagovorništvo je pomembno za več ranljivih skupin (starejše, otoke, osebe s problemi v duševnem zdravju), zato menimo, da bi bil potreben enoten institut zagovorništva, v okviru katerega bi se zagovorniki specializirali za posamezna področja. Predlagamo:

- da bi bilo zagovorništvo urejeno s posebnim zakonom,
- da bi zagovorniki delovali v okviru neodvisnega, avtonomnega organa,
- čim boljšo dostopnost zagovornikov (npr. v okviru regijske organizacije).

Če je bistvo zagovorništva spoštovanje dostojanstva ljudi, tudi starejšim ne moremo odrekati temeljne pravice, da bi aktivno sodelovali pri reševanju svojih problemov. Zato smo na ministrstvu pripravljeni sodelovati pri vzpostavitvi zagovornika starejših in predlagamo, da kot enega izmed zaključkov današnjega srečanja sprejmemo sklep o oblikovanju delovne skupine, ki bo pripravila ustrezne podlage za uresničitev instituta zagovornika za starejše.

Dr. Jana MALI

Uvajanje zagovorništva starejših oseb

Staranje prebivalstva

Slovenija je po demografskih podatkih močno vpeta v demografske spremembe, zato v zadnjem desetletju niso zanemarljive razprave o demografskih razmerjih v političnih, strokovnih in znanstvenih krogih. Naglo staranje prebivalstva in sočasno upadanje deleža mladega prebivalstva v sodobnem zahodnem svetu odpirata številne spremembe v (do) sedaj dokaj stabilnih ureditvah. Slovenija je tako kot večina držav Evropske unije že desetletje vpeta v spremembe tako imenovane dolgožive družbe. Demografski podatki Evropske unije in tudi Slovenije kažejo, da se število prebivalstva, starejšega od 65 let, povečuje. Slovenija ima danes 16,4 odstotkov oseb starejših od 65 let, hitro pa narašča tudi delež najstarejših starejših, to je skupina starejših od 80 let. Konec leta 1995, ko je v Sloveniji živelo 249.046 ljudi starih 65 in več, je njihov delež v celotnem prebivalstvu znašal 12,5 odstotkov. Leta 2008 so toliko stari med nami pomenili že skoraj petino prebivalstva, po projekcijah Europop2008 pa naj bi se njihov delež do leta 2060 povzpел na 35 odstotkov (Vertot, 2008: 16).

Vzporedno s podaljševanjem življenja, napredkom medicine, zmanjševanjem deleža aktivnega prebivalstva in večanjem deleža od pomoči odvisnih oseb, smo priča spremembam v družinskih razmerah in medgeneracijskih odnosih. Ko dandanes javno spregovorimo o starosti, beseda pogosto nanese na demografske spremembe. Naraščanje deleža starejših ljudi med prebivalstvom posameznih držav sveta je posledica specifičnega pojava moderne družbe, to je demografskega prehoda z visokih na nizke stopnje rodnosti in smrtnosti. »Po predvidevanjih bo do leta 2050 prvič v zgodovini število starejših v svetu preseгло število mladih. Vsaka deseta oseba je danes že stara 60 let ali starejša; do leta 2050 bo po napovedih OZN toliko star vsak peti človek, do leta 2150 pa vsak tretji.« (prav tam: 10) Podatki za Slovenijo kažejo povečevanje števila starejših oseb. Po drugi strani pa močno upada delež mladih ljudi, saj je bil ob zadnjem popisu leta 2002 delež mladih (0–14 let) komaj še višji od deleža oseb starejših od 65 let, napovedi za prihodnost pa ne gredo v prid povečevanju deleža mladih ljudi.

Zanimivo je, da povečevanje starejšega prebivalstva opredeljujejo kot problem,

skrajnost, ostro zarezujoč pojav, ki bo porušil dosedanje oblike skupnega sožitja in celo obstoj političnega in družbenega sistema. Le redko zasledimo razmišljanja, da je staranje prebivalstva uspeh sodobne civilizacije, fenomen, na katerega bi morali biti ponosni. Nekateri avtorji skušajo omiliti negativen prizvok staranja prebivalstva in govorijo o izzivih, ki jih staranje prinaša v našo družbo. Med najmočnejšimi izzivi omenjajo vzpostavljanje medgeneracijskega sodelovanja, kot rešitev za obstoj civilizacije in odgovor na povečanje starejšega prebivalstva.

Način življenja v sodobni družbi, ki povečuje produktivnost, storilnost in lov za zaslužkom, zmanjšuje pomen medsebojnih odnosov med vsemi tremi generacijami. Mladi ljudje, ljudje srednje generacije in stari ljudje se le redko skupaj družijo pri delu, razvedrilo in drugih oblikah skupnega sodelovanja. Hiter razvoj znanosti in znanja na vseh področjih odtraja izkušnje in modrost starih ljudi in s tem posredno zmanjšuje veljavo in položaj starosti. Po drugi strani pa tudi niso vzpostavljeni sistemi za medsebojno komunikacijo vseh treh generacij. Mladi ljudje pogosto niti nimajo možnosti za vzpostavitev komunikacije s starimi ljudmi, kadar pa ta možnost obstaja, med njimi komunikacija ne steče. Kljub mogočnemu napredku znanosti in tehnologije, človek še vedno ostaja socialno bitje. Potrebuje stike in druženje z drugimi ljudmi, prenašanje znanja in modrosti med generacijami (Mali, 2009a: 245).

Socialna opora, ki jo star človek lahko dobi v socialnih omrežjih, pozitivno vpliva na njegovo funkcioniranje in psihično počutje (Mali, Nagode, 2009: 218). Ublažuje napetosti zaradi stresa in uravnava posameznikovo zdravje. Toda danes je življenje v družini podvrženo številnim spremembam, naštejmo le nekatere:

1. Število otrok v družini je manjše, zato se starši hitreje soočajo s sindromom »praznega gnezda«. Stopnja rodnosti v zadnjih štirih letih pri nas sicer narašča, a Slovenija se z vrednostjo 1,38 otroka na žensko v rodni dobi, tako kot večina drugih evropskih držav, še vedno sooča s t.i. zoženo reprodukcijo. Slovenija sodi med države z eno najnižjih stopenj rodnosti v Evropi (Vertot, 2008: 42).
2. Zakonske razveze so vse pogostejše. Vse več je individualnih gospodinjstev in eno starševskih družin. Ob popisu prebivalstva leta 2002 je med osebami v starosti nad 65 let živelo 25,3 odstotkov samih (enočlanska gospodinjstva), in sicer 11,4 odstotkov moških in 33,5 odstotkov žensk. Deleži žensk, ki živijo same, so v starostnih skupinah po 70. letu starosti vedno višji od 33 odstotkov, najvišji v starostni skupini 80–84 let (41,8 odstotkov), medtem ko toliko starih moških živi samih le 15,3 odstotkov (prav tam: 47).
3. S podaljšanjem življenjske dobe se podaljšuje čas, ki ga stari ljudje preživijo s partnerjem ali v individualnih gospodinjstvih. Do starosti 65 let je večina

moških in žensk še poročenih. Pri osebah v starosti nad 65 let, posebej pa pri osebah v starosti nad 80 let, je pri moških, še bolj pa pri ženskah, delež ovdovelih opazno večji od poročenih ali samskih (prav tam: 45).

4. Idealizirane in romantične podobe sivolasilah babic v gugalniku ni več. V povprečju so babice še zaposlene, aktivne in si težko vzamejo čas za varovanje vnukov. Povprečna dejanska upokojitvena starost za prejemanje starostne pokojnine je bila v letu 2007 za ženske 57 let in 7 mesecev (prav tam: 50). Število upokojenk, starih 50–54 let in 55–59 let, pa se je zaradi z zakonom določenega podaljševanja delovne dobe v obdobju 2000–2007 zmanjševalo, večalo pa v višjih starostnih razredih.
5. Strmo se dviguje delež najstarejših starih ljudi. Po napovedih naj bi se med leti 2005 in 2050 število starih nad 80 let v Sloveniji dvignilo iz treh odstotkov, in bo torej naraslo število ljudi, ki praviloma potrebujejo intenzivno skrb in nego, kar je mogoče adekvatno zagotavljati le v sodelovanju z družino in državnimi institucijami.

S povečanjem deleža starejšega prebivalstva smo postali pozorni na pojave, ki spremljajo starost, staranje in stare ljudi. Na prehodu iz 19. v 20. stoletje je bilo glavno »socialno vprašanje« industrijskih držav reševanje položaja delavskega razreda. Na prehodu iz 20. v 21. stoletje urejanje položaja delavcev ni bila več glavna politična in družbena tema. Nadomestilo jo je vprašanje vzpostavljanja medgeneracijskega sožitja in medgeneracijske solidarnosti. Pri tem Slovenija ni izjema. V razmerah globalne krize, ki smo jim priča zadnje leto, pa bi lahko dejali, da je teža vprašanja medgeneracijskega sožitja in delavskega razreda dokaj enakovredno zastopana, kar odpira nove možnosti za spodbujanje medgeneracijskega sodelovanja.

Fenomen staranja vpliva na razmere v družbi, obenem pa družba vpliva na staranje in doživljanje starejšega življenjskega obdobja pri posameznikih, pripadnikih tega življenjskega obdobja. Spremembe v družbi neposredno vplivajo na življenje starih ljudi. Odražajo se na različnih ravneh življenja starih ljudi in so tako številne in heterogene, kot je heterogena populacija starejših. Prav tako pa so različni načini in oblike reševanja težav, s katerimi se soočajo stari ljudje v družbi.

Razlogi za zagotavljanje zagovorništva starejših

V socialnem delu smo pozorni na raznovrstne vidike, ki jih starost prinaša v življenje posameznika. Eden izmed ključnih je položaj, ki ga starim ljudem določa sodobna družba. Sodobna zahodnjaška družba, v katero sodi tudi slovenska, ustvarja podobo starih ljudi v skladu z lastnimi cilji in ideološkimi pogledi. Za dvig storilnosti potrebuje mlado, aktivno populacijo, stare ljudi pa dojema napačno, nesmiselno stereotipno kot nesamostojne, nesposobne in zgolj pomoči potrebne člane družbe. Takšno gledanje vodi v izključevanje starih ljudi iz središča družbenega dogajanja,

vpliva na njihovo nizko samopodobo, medgeneracijsko nesodelovanje, družbeno in politično izključevanje, v materialnem smislu vodi v revščino, gledano celostno pa v začarani krog izključevanja in zapostavljanja. Stari ljudje so družbi v breme. Zbujajo strah in apetit po dohodku, zato je bolje, da so odrinjeni na družbeni rob. Pri tem so zelo učinkoviti predsodki, stereotipi o starosti in starih ljudeh. Kot vsi stereotipi tudi starostni stereotipi pretiravajo, posplošujejo in navadno sploh ne ustrezajo resnici. Enostransko stigmatizirajo starega človeka, poleg tega pa vplivajo na njegovo doživljanje in vedenje. Stari ljudje se zlahka počutijo starejši, kot so v resnici, nesamostojni, odvisni od drugih ljudi. Njihova samopodoba je slaba.

Ko govorimo o starih ljudeh, povezujemo starost s prevladujočimi stereotipi o starih ljudeh, denimo, stari ljudje so slabotni in bolehn, pozabljivi, nazadnjaški, osamljeni, neproduktivni. Razprave politikov in strokovnjakov glede politike do starih ljudi vsebujejo izraze kot npr. vodenje, organiziranje, skrb, pozornost, načrtovanje, varovanje. Raba tovrstnih izrazov ustvarja podobo starosti kot grožnje vsakdanjemu življenju v sodobni družbi ter spodbuja nemoč, odvisnost in nesamostojnost starih ljudi. Specifična politika za stare ljudi, specializirane institucije in oblike pomoči ustvarjajo starost kot posebno, nenavadno in – kljub dobronamernim raziskavam o odkrivanju pozitivnih elementov staranja – negativno življenjsko obdobje (Mali, 2008: 182). Prevladujoče mnenje o starosti na družbeni ravni vpliva na neavtonomno držo starih ljudi samih. Obenem je za prihodnje generacije sporočilo, da bodo v starosti deležni specifične obravnave in družbeno predpisanih vlog zgolj zato, ker so stari.

V starih kulturah so bili stari ljudje spoštovani. Spoštovali so jih zaradi njihovih dragocenih izkušenj. V novejši, bolj dinamični družbi pa njihove izkušnje izgubljajo na pomenu in zato so stari ljudje manj cenjeni. V angleški literaturi opisujejo omenjeni proces z izrazom 'ageism' in ga povezujejo z diskriminacijo starostnih skupin, ki predstavlja nekaj podobnega kot rasizem, diskriminacijo rasnih skupin. V obeh primerih diskriminacije gre za neupravičeno posploševanje nekaterih lastnosti na vse posameznike v določeni skupini. Po drugi strani pa diskriminacija starostnih skupin doleti vse skupine prebivalstva, tudi tiste, ki so diskriminirane na podlagi rase, spola, narodnosti ipd. Lahko bi dejali, da je starostna diskriminacija še bolj razširjena kot ostale vrste diskriminacij, njene posledice pa so še hujše. Dualnost človeške rase, ločevanje ljudi na skupino, ki še ni stara in na skupino starih ljudi, je nesmiselno. Macnicol (2006: 8) govori o iracionalnosti ločevanja ljudi glede na starost, saj se vsi ljudje staramo in bomo, če bomo imeli dovolj sreče, nekoč postali stari. Z odrivanjem starosti iz vsakdanjega življenja, z diskriminacijo starih ljudi in vsega kar ima pridih starosti, ustvarjamo nerazumljive situacije, od katerih nihče nima dobička, saj je staranje skupna lastnost vseh ljudi.

Na omenjene procese nas nenazadnje opozarja tudi raba besede 'star', ki jo

marsikdo doživlja kot žaljivko, izraz poniževanja, degradiranja in stigmatiziranja. Bolj primerna se navidezno kaže raba besede starejši, s katero pa človeka, ki je star, dodatno postaramo in postane še bolj star, torej starejši. Nekateri se besedi star povsem izogibajo in uporabljajo izraz tretje življenjsko obdobje. Slavisti zagovarjajo besedo ostarel, s katero zgolj označujemo neko stanje in podpiramo negativističen pogled na obdobje življenja, ki nas čaka vse, ki se mu nihče ne more izogniti, zato je še toliko bolj nerazumljivo, da to obdobje življenja označujemo kot posebno življenjsko obdobje, ki je izrazito nenavadno, negativno, nesmiselno in neproduktivno. Premalo se zavedamo, da je staranje del našega življenja, brez katerega ostajata mladost in izkušnje srednjih let nepopolni in nezaključeni, a obenem nepovezani in osamljeni obdobji življenja.

Izkušnje, ki jih imamo na področju socialnega dela s starimi ljudmi (Mali, 2008) kažejo, da je populacija starih ljudi izrazito ranljiva, njihova drža pa skromna, kar pogosto vodi v kršenje njihovih pravic, številne zlorabe in nasilje. Nemoč, ki jo prinaša v življenje ljudi starost, sama po sebi narekuje pomoč na različnih ravneh, tudi strok, pri tem pa je zagovorniška drža vseh nujna. Koncepti socialnega dela s starimi ljudmi, metode in načini ravnanja, v veliki meri vsebujejo zagovorniško držo in so lahko dober zgled za uvajanje sprememb na področju skrbi za stare ljudi nasploh.

Vse bolj prisoten fenomen v starosti je demenca. Demenca je fenomen sodobne družbe in izziv za različne strokovnjake ter socialno politiko. Na Fakulteti za socialno delo smo v zadnjih letih na področju socialnega dela s starimi ljudmi posebno pozornost namenili raziskovanju fenomena demence¹. Ugotovili smo, da obstaja dvotirni pristop dela z ljudmi z demenco: oskrba v institucijah in skupnostna oskrba. V obeh oblikah se ljudje z demenco, pogosto pa tudi njihovi svojci, soočajo s številnimi težavami, stiskami, počutijo se stigmatizirane, prepuščene samim sebi. Čeprav ostaja demenca v domeni medicine, se tudi socialni delavci vse pogosteje soočajo z ljudmi z demenco in njihovimi svojci in aktivno pomagajo pri reševanju njihovih težav. V središču pozornosti ni demenca, temveč človek z demenco, ki potrebuje veliko spodbud in razumevanja okolice, da lahko samostojno (pre)živi v skupnosti. Zaradi vsesplošnega odklonilnega odnosa do demence in zapostavljanja ljudi z demenco je pomembno tudi krepiti moč oseb z demenco, kakor tudi svojcev.

¹ Dokumentirano v: Flaker, V., Kresal, B., Mali, J., Milošević Arnold, V. Rihter, L., Velikonja, I. (2004), *Delo z dementsnimi osebami - priprava modela obravnave oseb z demenco: projekt: sklepno poročilo*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo; Mali, J.(2008), *Od hiralnic do domov za stare ljudi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo; Projekt *Interactive Learning and Caring in Community (ILAC)*, Koordinator projekta: IBS Institut für Berufs- und Sozialpädagogik e.V., Bremen, Nemčija, DE/07/L1P-LDV/TOI/14704, *Commission of the European Communities (Leonardo da Vinci programme), 2007-2009*.

Dogaja se, da osebe z demenco svojih pravic ne poznajo, ne vedo, da imajo sploh kakšne pravice, niti, kje bi lahko bile njihove pravice zapisane, kdo bi jim lahko v zvezi s tem svetoval ustrezno pomoč in podporo. Strokovnjaki pogosto navajajo, da so pričakovanja svojcev in oseb z demenco o formalni pomoči nerealna (denimo, pričakujejo neke storitve, ki jih pomoč na domu ne zagotavlja), kar vodi v številne konflikte in neuspešno izvajanje pomoči, s tem pa do kršenja pravic oseb z demenco.

Osebe z demenco imajo pogosto občutek, da jih ljudje iz socialne mreže, strokovnjaki in neznanci ne spoštujejo, se iz njih norčujejo. Niso prijazni do njih ali jih sploh ne opazijo, npr. ko se strokovnjaki pogovarjajo s svojci o osebah z demenco, slednje niso aktivno vključene v pogovor. Ne vprašajo jih za mnenje, tudi kadar gre za mnenje o zadovoljstvu z izvajano pomočjo na domu. Osebe z demenco, ki odklanjajo institucionalizacijo, so podvržene prepričevanju s strani svojcev in strokovnjakov, da je domsko varstvo za njih najboljša možna rešitev. V nekaterih primerih svojci sami odločajo o namestitvi v dom, zlasti če že imajo formalno urejen status skrbnika za poseben primer. Prepričevanja se poslužujejo tudi formalne oskrbovalke, kadar težko dosežejo, da oseba z demenco sploh izrazi kakšno željo. Opisane situacije se na koncu sprevržejo v uresničevanje želja oskrbovalk, ki s prepričevanjem oseb z demenco iščejo zgolj potrditev svojih želja.

Zlorabe starejših so v našem okolju prisotne, a o njih ne govorimo radi, čeprav se zavedamo, da so del naše realnosti. Identificirali smo primere zlorab, ki so jih povzročali bodisi člani neformalne mreže osebe z demenco bodisi člani formalne mreže. Zasledili smo izkoriščanje svojcev, predvsem skrbniške funkcije za prilaščanje materialnih dobrin, nepremičnin, pokojnine. Oseba z demenco je navajala nagajanje sosedov (ne upoštevajo njenih želja, potreb, ciljev). Eden od sogovornikov je doživel izkoriščanje neznancev: iz bančnega računa so mu pod pretvezo, da ga peljejo k zdravniku, pokradli denar. Šele po tem dogodku je dobil skrbnika za poseben primer. Spregovorili pa so tudi o zlorabi formalnih oskrbovalcev. Presenetljiv je primer oskrbovalke, ki je osebi z demenco na skrivaj podtikala zdravila v napitke in aplicirala injekcije med spanjem. Gre za prikrivanje zdravljenja in strokovno zlorabo.

Svojci pogosto zapirajo, zaklepajo osebe z demenco v stanovanje, da ne odtavajo. Včasih je uspešno tudi skrivanje čevljev. Ponoči se poslužujejo privezovanja na posteljo. Njihovo ravnanje razumemo kot izhod v sili, ko obstoječi sistem pomoči odpove, kar ni zadostno opravičilo, saj spadajo po drugi strani njihova dejanja med dejanja zlorab pravic človekovega dostojanstva in svobode. Mnogi svojci bežijo pred dejstvom, da imajo njihovi družinski člani demenco. Demenco povezujejo z norostjo, zmešanostjo in doživljajo odiranje iz okolice: »Me gledajo postrani!« Prav tako se tudi osebe z demenco zavedajo, da jih okolica ne sprejema: »Tudi

otroci iz vasi se ne upajo pogovarjati z mano. Ko me zagledajo, kar bežijo stran.« Zaznavajo drugačen odnos prijateljev, znancev, sosedov, npr. šepetanje za hrbtom, ignoranco. Pozorni so na nestrpnost drugih, ki se kaže denimo tako, da osebo z demenco odrivajo iz vrste ali ji kako drugače dajo vedeti, da je v napoto (npr. v banki, trgovini).

Kljub velikemu številu negativnih zgodb in slabih odnosov, ravnanj z osebami z demenco, smo identificirali prenekatero dobro izkušnjo, pozitivna spoznanja, dobre prakse. Na slednjih velja graditi nova spoznanja in iskati rešitve za preseganje negativnih in neetičnih ravnanj.

O tem, kako preživlja in doživlja starost starejše kmečko prebivalstvo vemo bolj malo, saj je znotraj strok, ki se sicer ukvarjajo s starejšo populacijo, to področje zapostavljeno, spregledano, predvsem pa premalokrat deležno pozornosti. V raziskavi o socialni varnosti oziroma socialni zaščiti starejšega kmečkega² prebivalstva smo ugotovili specifične značilnosti socialnih mrež starejše kmečke populacije, načine in strategije preživetja z nizkimi finančnimi sredstvi, (ne)poznavanje oblik pomoči in vlogo institucionalnega varstva v njihovem življenju.

Ugotovili smo, da je starejša kmečka populacija poleg starosti izpostavljena tudi drugim tveganjem in zato še posebej ranljiva. Najpomembnejši dejavnik, ki razkriva ranljivost starejše kmečke populacije, je finančna zmožnost preživetja. Predstavniki starejše kmečke populacije, vključeni v našo raziskavo, ki živijo v domačem okolju, živijo skromno. S pridelovanjem hrane na kmetiji si zagotavljajo življenjsko eksistenco. Kljub kronološki starosti – zaradi nje so upravičeni do upokojitve – so se primorani preživljati s pridelovanjem hrane. Odkrito priznajo, da se počutijo revne. Revne pa se počutijo tudi naši sogovorniki, ki živijo v domu za stare. V nasprotju z vrstniki, ki bivajo v domačem okolju, so sprejeli finančno pomoč svojcev, tega pa starejši v domačem okolju ne želijo. Ne želijo postati odvisni od svojcev, tako v finančnem pogledu kot v drugih dimenzijah, ki določajo kakovost življenja, na primer pri opravljanju vsakdanjih opravil in dejavnosti. Tudi finančno pomoč, kredit na banki, izposojanje denarja od znancev, razumejo kot nečastna dejanja. S takšnim ravnanjem bi okolici odkrito pokazali, da so revni.

Žal rezultati raziskave tudi kažejo, da je stopnja avtonomnega odločanja o razporejanju dohodka predstavnikov starejšega kmečkega prebivalstva, ki živijo v domovih za stare ljudi, izredno nizka. Naši sogovorniki pogosto ne vedo, koliko pokojnine imajo, koliko prispevajo za oskrbne stroške v domu, niti koliko denarja jim ostane za zadovoljevanje lastnih potreb. Zaznati je izredno pasivnost pri razporejanju dohodkov, kar se odraža tudi v razmisleku o zadovoljevanju lastnih potreb, saj menijo, da institucija v celoti zadovoljuje vse njihove potrebe. Institucija

² Ciljni raziskovalni projekt št. V4-0463 Učinkovitost obstoječih mehanizmov zagotavljanja socialne varnosti starejšim kmečkim prebivalcem (2008-2010)

že v osnovi ne more delovati kot nadomestilo posameznikovih potreb, saj je aparat, ki zadovoljuje le nekatere potrebe posameznika, sicer pa (in obenem) tudi velikega števila ljudi, zbranega na enem mestu. Izjave naših intervjuvancev potrjujejo »skromno držo«, ki je tudi sicer tipična za stanovalce naših domov, saj je pomembna za njihovo dobro počutje in preživetje v instituciji. Udobje mnogim predstavlja že lasten WC v sobi, drugim pa mir in počitek. Za večino so streha nad glavo, hrana in topla soba vse, kar potrebujejo. Ko spoznavajo, da je za njih edina možnost ostati v domu, se njihovo razmišljanje približuje »vdanosti v usodo«.

Pri navezovanju stikov z institucijo so jim pomagali svojci, nekaterim tudi socialni delavci v bolnišnici. Tisti, ki so prišli od doma, opisujejo presenetljive izkušnje bremena, ki so ga predstavljali svojcem. Občutke odvečnosti so doživeli neposredno, nekatere so otroci dobesedno nagnali od hiše. V instituciji so našli zavetišče, pomoč, ki je niso bili deležni s strani domačih. Z življenjem v domu so vsi vprašani, ne glede na izkušnjo iz domačega okolja, izredno zadovoljni. Mnogi so v instituciji obogatili socialne mreže, našli smisel življenja in prvič v življenju dobili občutek, da so spoštovanja vredni posamezniki. Trdo kmečko življenje jih osebno ni bogatilo, ampak utrjevalo v skromnosti. Slednja je pri vseh še vedno močno prisotna.

Z navedenimi primeri želimo prikazati, da so stari ljudje v naši družbi zaradi starosti posebej ranljiva skupina prebivalstva, zato potrebujejo pomoč in podporo pri uresničevanju osnovnih človekovih pravic, pri zagotavljanju človeku dostojnega življenja oz. pomoč za kvalitetno življenje v starejšem življenjskem obdobju. Opisane situacije iz življenja starejših ljudi tudi kažejo, da je populacija starih ljudi izrazito heterogena, raznovrstna in raznolika. Posploševanje nekaterih značilnosti starejših ljudi in lastnosti življenja v starosti na celotno populacijo starih ljudi onemogoča odkrivanje specifičnih starostnih skupin, pogosto še bolj ranljivih od starejše populacije nasploh. Omenjali smo zgolj nekatere (osebe z demenco, predstavnike starejše kmečke populacije), čeprav se zavedamo, da obstajajo tudi druge skupine starejših ljudi, ki bi jih lahko uvrstili v prispevek.

Koncepti zagovorništva starejših

Zagovorništvo predstavlja splošno usmeritev, ki se zavzema za zaščito temeljnih pravic in dostojanstva ljudi, za destigmatizacijo in za družbeno emancipacijo obrobni družbenih skupin. Najpogosteje je opredeljeno kot dejavnost, ki vključuje eno osebo, več oseb ali skupino ljudi, ki se zavzemajo za uresničevanje svojih potreb in želja ali za skupen cilj pri vplivnih osebah, da bi dobili dostop do storitev, ki jih potrebujejo (Mali, 2008: 73).

Zagovorniška drža je namenjena zastopanju interesov ljudi, je odvetniška in

zastopniška vloga, namenjena zagotavljanju polnopravnosti in nadomeščanju primanjkljavev tistih posameznikov, katerih moč je šibka, prezrta in neenakovredno zastopana v primerjavi s polnopravnimi člani družbe (Flaker et al., 2009: 9). Predvsem pa je strokovna drža, ki upošteva perspektivo možnosti in si prizadeva za krepitev družbenega položaja posameznika. Osnovne značilnosti takšne vloge so, da izhaja iz dejanskih interesov in želja posameznikov, da ustvarja vednost glede na analizo stvarnosti, da poudarja pravice in preprečevanje krivic, da dobi pooblastilo od posameznika ali konkretne skupine ljudi, da je usmerjena v nepravilnosti in krivice v družbi in da obravnava osebo na način hendikepa, se pravi, da hoče zanj izboriti prednost, ki jo je oseba izgubila, in to počne na podlagi izmenljivosti vlog (Flaker, 2003: 41).

Za uvajanje zagovorništva starejših potrebujemo najprej enotno stališče, da zagovorništvo potrebujemo. V predhodnih poglavjih smo navedli dokaj trdne dokaze, da uvajanje zagovorništva starejših ni več dilema, vprašanje, temveč dejstvo, ki narekuje konkretne korake. V naslednji fazi potrebujemo izhodišča, na katerih bo zagovorništvo temeljilo in ki bodo zagotavljala praktične rešitve. Socialno delo je stroka, ki v svojih konceptualnih izhodiščih zagotavlja izhodišča za uvajanje zagovorništva starejših.

Socialni delavec pomaga starim ljudem tako, da skupaj z njimi poveča njihove zmožnosti in sposobnosti za soočanje s težavami in reševanje problemov. Pri tem socialni delavci naletijo na različne situacije – ranljivost starih ljudi, demenco, zelo stare ljudi, osamljenost, družine v stiski, medgeneracijske odnose, različno narodnost starih ljudi, stare osebe s posebnimi potrebami, slepe stare ljudi, alkoholizem pri starih ljudeh, stare ljudi, ki živijo sami, stres v starosti, samomorilnost med starimi ljudmi, nasilje, različno spolno usmerjenost, poledice holokavsta in drugo problematiko.

Odnos do starih ljudi je v socialnem delu specifičen, saj temelji na partnerskem odnosu, v katerem strokovnjak verjame v sposobnost uporabnika za uspešno rešitev težave, v njegovo kompetentnost za prevzem odgovornosti in kontrole nad svojim življenjem (Mali, 2008: 71). Strokovnjak verjame, da lahko uporabnik uspešno opravlja svoje najpomembnejše družbene vloge. Prepričan je o njegovi zmožnosti spreminjanja neučinkovitih vedenjskih vzorcev. Skupaj gradita medsebojno zaupanje, kooperativen odnos v skladu z udeležanjem načela participacije, pri čemer strokovnjak dosledno upošteva pravice uporabnika in mu pomaga pri njihovem uveljavljanju. V takem odnosu uporabnik pridobiva moč, ima možnost izbire in vse večji nadzor nad lastnim življenjem.

Socialni delavec deluje iz perspektive moči, ki v sodobnem socialnem delu predstavlja paradigmatški premik, saj nas usmeri k iskanju virov in moči uporabnikov (Mali, 2009b: 13). Perspektiva moči zahteva od socialnega delavca,

da vidi uporabnike na drugačen način, kar povzroči premik od usmeritve na posameznikov problem k iskanju novih možnosti in priložnosti. V travmi, bolečini, težavah lahko vidimo tudi zametke upanja in možnih sprememb. Ravnanje socialnih delavcev pelje korak naprej od zgolj identificiranja problemov. Je v pomoč in podporo staremu človeku, da iz svojih bogatih življenjskih izkušenj črpa moč za premagovanje težav v sedanosti. V ospredju je star človek, njegove sposobnosti in zmožnosti, ne pa zgolj problemi, ki jih rešujejo specializirani programi in službe.

Praksa socialnega dela je usmerjena proti predsodkom, negativnemu odnosu in neustreznim obravnavi ljudi glede na njihove značilnosti, kot so rasa, spol, religija, etnična pripadnost, starost ipd. Načelo protidiskriminacijske usmerjenosti nas opozarja, da pri delu s starimi ljudmi ne spregledamo dveh temeljnih etičnih načel - spoštovanja in ohranjanja dostojanstva (Mali, 2008: 67). Le tako bomo lahko z njimi vzpostavili delovni odnos, na katerem temelji naše strokovno delo, in ne bomo spregledali pravic starih ljudi.

V ospredju je holistično razumevanje starega človeka in njegovih potreb, s poudarkom na uveljavljanju uporabnika kot partnerja v procesu pomoči, da bi bila v ospredju njegova pravica do izbire različnih vrst pomoči (prav tam: 66). Tovrsten pristop se odraža v razvijanju novih oblik skrbi za stare ljudi v domačem okolju in omogoča spremembe v institucionalnih oblikah skrbi za stare ljudi. Obenem pa nam takšna drža omogoča razvoj zagovorništva za starejšo populacijo, ki se že danes kaže kot nujna. Potrebujemo ustrezno znanje za ravnanje zagovornikov starejših. Tega znanja pa ne smemo in ne moremo razvijati brez starih ljudi, zato je njihovo vključevanje v razvijanje zagovorništva nujno.

Za razvoj zagovorništva starejših navajamo dve tipologiji zagovorništva, verjetno pa bo uvajanje zagovorništva starejših privedlo do novih in še bolj razdelanih tipologij. Po prvi tipologiji, ki jo povzemamo po Flakerju (2009) in izhaja iz zagovorništva v duševnem zdravju, delimo zagovorništvo na profesionalno in laično. Profesionalno zagovorništvo je lahko bolniško zagovorništvo, lahko so to zagovorniške službe, ki jih ponavadi ustanovijo nevladne organizacije, ali pa delujejo v javnem sektorju in zagotavljajo zagovorniške storitve za ljudi v stiski na različnih področjih vsakdanjega (spori s sorodniki, sosedi ipd.) in institucionalnega življenja (namestitev v bolnišnico ali zavod, odvzem ali povrnitev poslovne sposobnosti, izbira in potek zdravljenja ali obravnave, ipd.). Med profesionalne zagovornike štejemo tudi odvetnike, ki zastopajo uporabnike v sodnih sporih, kot tudi strokovnjake, ki sicer opravljajo druge storitve, a občasno nastopajo v vlogi zagovornikov svojih uporabnikov. Poznamo več vrst laičnega zagovorništva, denimo samozagovorništvo, vrstniško zagovorništvo, kolektivno zagovorništvo in občansko zagovorništvo. Cilj teh oblik zagovorništva je vzpostaviti dolgotrajen in podporen odnos med človekom v dolgotrajni stiski in izrazito obrobem položaju, in osebo,

ki ima v skupnosti ugled (prav tam: 12). Pomembna oblika laičnega zagovorništva je tudi zagovorništvo, ki ga opravijo za svoje bližnje sorodniki in prijatelji.

Drugo tipologijo povzemamo po McDonaldu (2010: 122, 123), ki poudarja, da stari ljudje potrebujejo po eni strani različne oblike zagovorništva v različnih časovnih obdobjih, po drugi strani pa tudi v določenem obdobju, zaradi različnih situacij, različne oblike zagovorništva. Navaja različne situacije, v katerih stari ljudje potrebujejo zagovornika: pojasnjevanje konkretne življenjske situacije, vplivanje na odločitve, razreševanje dvomov, pridobivanje boljših storitev, zagotavljanje enakovredne obravnave, omogočanje vključenosti, pridobivanje zaščite pred nasiljem in zlorabami, zavedanje in poznavanje svojih pravic. Tipi zagovorništva po McDonaldu (ibid.) so:

- občansko zagovorništvo (temelji na partnerskem odnosu z usposobljenim prostovoljcem),
- krizno zagovorništvo (enkratno zagovorništvo za doseganje določenega cilja ali urejanje specifične situacije),
- vrstniško zagovorništvo (temelji na izkušnjah starega človeka, ki je doživel podobne težave ali diskriminacijo kot star človek, ki potrebuje zagovorništvo),
- odvetniško zagovorništvo (usmerjeno zgolj na podajanje pritožb glede delovanja določenih služb),
- javno zagovorništvo (aktivnosti organizacij, ki zagovarjajo pravice določene skupine starih ljudi),
- profesionalno zagovorništvo (združuje zagovornike, ki so plačani za opravljanje zagovorniške vloge, ali pa v okviru svoje strokovne vloge opravljajo tudi zagovorniške naloge, kot denimo socialni delavci),
- samozagovorništvo (za zagotavljanje krepitve moči posameznikov),
- skupinsko zagovorništvo (skupine za samopomoč ali organizacije, ki zagotavljajo vzajemno pomoč, razvijajo spretnosti starih ljudi in si prizadevajo za spremembe v življenju starih ljudi).

Opisani primeri zagovorništva vključujejo starejše ljudi, rešujejo njihove konkretne situacije in delujejo v smeri krepitve njihove moči. Vendar ni nujno, da so stari ljudje vedno vključeni v zagovorniške akcije. Zagovorništvo starejših lahko poteka brez njihove konkretne vključitve. V takšnih primerih govorimo o zagovorništvu, ki temelji na zagotavljanju pravic starejših in se odraža zlasti na ravni sprejemanja birokratskih odločitev, ki vplivajo na življenje starih ljudi.

Sklep

Zagovorništvo starejših je neizogibno in ga nujno potrebujemo. Življenje starih ljudi v sodobni družbi narekuje uvajanje zagovorništva starejših, zaradi diskriminatornega položaja, ki ga imajo starejši v sodobni družbi. Zagovorništvo je torej posledica negativnega odnosa do starosti in starih ljudi v sodobni družbi. Če bi bila starost v sodobni družbi cenjena tako kot v primitivnih družbah, o zagovorništvu starejših danes ne bi razmišljali. Zagovorništvo je torej odgovor, reakcija na procese, ki starost odrivajo iz sodobnega življenja.

Oba fenomena, diskriminacija starosti in zagovorništvo, sta neposredno povezana in medsebojno odvisna, po drugi strani pa ustvarjata paradoksalno situacijo, ki je po vsej verjetnosti v Sloveniji razlog, da se konkretno o zagovorništvu starejših pogovarjamo šele danes. Če je starost v sodobni družbi dejstvo, ki se ga ne da spregledati, pa tega ne moremo z gotovostjo trditi za zagovorništvo. Zelo dobro se zavedamo demografskih sprememb in povečanega deleža starejšega prebivalstva, prav tako njihovega stigmatiziranega položaja. Ne zavedamo pa se dovolj dobro potrebe po zagovorništvu in uvajanju zagovorništva.

Kljub splošnim oviram za uvajanje zagovorništva starejših, imamo precej dobrih praks in izkušenj v različnih strokah, ki se ukvarjajo s starejšo populacijo. Na področju socialnega dela in zdravstva se strokovnjaki že vrsto let zavzemajo za pravice starih ljudi. Posebej smo predstavili koncepte socialnega dela, v katerih je zagovorniška drža strokovnjaka osnovni koncept dela s starimi ljudmi. Socialni delavci pri svojem delu zavzemajo zagovorniško držo na mikro ravni (pri delu s posameznikom, v institucijah in domačem okolju), na mezo ravni (v skupnosti, družini in lokalni skupnosti) in makro ravni (na ravni države, zlasti pri oblikovanju socialne politike).

Na izkušnjah in znanju, ki smo ga pridobili do sedaj, lahko oblikujemo zagovorništvo starejših, se pri tem opiramo na potrebe starih ljudi in izkušnje iz tujine. Potrebujemo dobro zastavljen koncept zagovorništva starejših, ki bo odgovarjal na potrebe starejših v različnih obdobjih starejšega obdobja življenja, v različnih situacijah, v institucionalnem okolju in skupnosti, ki bo prilagojen različnim ranljivim skupinam starih ljudi, predvsem pa koncept, ki bo odgovarjal na vse negativne posledice, ki jih diskriminatorni položaj do starih ljudi v sodobni družbi prinaša v življenja starih ljudi. Na drugi strani potrebujemo zagovornike, ki bodo predani svojemu delu, usposobljeni za zagovorniške naloge in občutljivi na situacije, v katerih stari ljudje potrebujejo zagovornike. Čaka nas torej intenzivno delo, ki bi ga bilo smiselno uvajati postopoma glede na uvajanje zagovorništva na drugih področjih (denimo otrok in na področju duševnega zdravja), pilotno preizkusiti v določenem okolju, evalvirati in na podlagi slednjega vzpostaviti novit koncept in prakso, značilno za naše okolje in primerljivo v mednarodnem kontekstu.

Literatura

Flaker, V., Urek, M., Škerjanc, J., Oreški, S., Kobal, B., Nagode, M., Jako, P., Rafaelič, A., Mali, J., Cigoj Kuzma, N. (2009), *Formalni in strokovni okvirji za uvajanje in izvajanje Zakona o duševnem zdravju*. Ljubljana: Inštitut za socialno varstvo, Fakulteta za socialno delo.

Flaker, V. (2003), Temeljne in nujne spretnosti socialnega dela. *Socialno delo*, 42, 4–5: 237–257.

Hlebec, V. (ur.) (2009), *Starejši ljudje v družbi sprememb*. Dialogi, (letnik 10). Maribor: Aristej

Macnicol, J. (2006), *Age Discrimination: An Historical and Contemporary Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mali, J. (2002), Starost, emocije in emocionalno delo. *Socialno delo*, 41, 6: 317 – 323.

Mali, J. (2008), *Od hiralnic do domov za stare ljudi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Mali, J. (2009a), Medgeneracijska solidarnost v obstoječih oblikah skrbi za stare ljudi. V: Tašner, V. (ur.), Lesar, I. (ur.), Antič, M. G. (ur.), Hlebec, V. (ur.), Pušnik, M. (ur.), *Brez spopada: kultur, spolov, generacij*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta (243-256).

Mali, J. (2009b), Izzivi na področju socialnega dela s starimi ljudmi. *Soc. izziv*, 15, 30: 12-15.

Mali, J., Nagode, M. (2009), Medgeneracijsko sožitje kot temelj sodobne socialne politike v Sloveniji. V: Tašner, V. (ur.), Lesar, I. (ur.), Antič, M. G. (ur.), Hlebec, V. (ur.), Pušnik, M. (ur.), *Brez spopada: kultur, spolov, generacij*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta (215-228).

Mali, J., Ovčar, L. (2010), Življenjski svet starejšega kmečkega prebivalstva. *Socialno delo*, 49, 4: 229 – 238.

Vertot, N. (2008), *Prebivalstvo Slovenije se stara - potrebno je medgeneracijsko sožitje*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.

Zdenka TIČAR

Specifika potrebe po zagovorništvu pri starostnikih

Starost je obdobje, ki je lahko kreativno in optimistično, lahko pa je destruktivno in pesimistično. Skozi vsa življenjska obdobja se mnoge stvari zarežejo v naše življenje in v njem pustijo globok pečat. Življenje je pač sestavljeno iz vzponov in padcev, ki pa jih zelo različno prenašamo in nas lahko tudi prizadenejo. Pogosto se življenjske izkušnje odražajo tudi v starosti, zato je vse več depresije, ki po številu obolelih v prihodnosti postaja bolezensko stanje bodočnosti. Vzrokov je seveda veliko, in najpogostejši so socialni, osebnostni, zdravstveni in drugi. Evropska listina starejših sama po sebi ne prinaša dostojanstva, telesnega in duševnega blagostanja, svobode in varnosti, kakovosti in prilagojene oskrbe, zasebnosti, primerne komunikacije, participacije v družbi, kulturnega udejstvovanja, paliativne oskrbe, podpore, svobode izražanja, misli in vesti. Vse to in še več je opredeljeno v dokumentu in vsega tega se zavedamo. Pogosto še marsičesa več. A kljub temu zaradi nespoštovanja teh pravic prihaja do neprijaznosti, egoizma in česa drugega. Nekateri od naštetega ne dobijo skoraj ničesar.

Skrb in želja za formalno ureditev sistema sta glede na demografsko gibanje še kako umestna, saj sodimo med tiste države v evropskem prostoru, kjer se število prebivalstva nad 65 let hitro povečuje, hitro pa narašča tudi delež starejših prebivalcev nad 80 let. Slovenija je po demografskih podatkih močno vpeta v demografske spremembe, zato v zadnjih letih niso zanemarljive razprave o starejših prebivalcih. O starejših prebivalcih se veliko razpravlja kot o problemu in povečevanju obveznosti – tako posameznika, svojcev, kot tudi države. Razmišljanja o možnosti koriščenja drugačnih sposobnosti pa so nam pogosto tuja. Med drugim tudi spoštovanje slehernega bitja, še posebej tistega, ki si to z ozirom na dolgost življenja zasluži.

V starosti se v človeku porajajo bojzani, da bi ga zapustili sorodniki, da bi mu vzeli denar, premoženje, ga razlastili oziroma proglasili za neprištevnega ali opravično nesposobnega. Vedno bolj postajajo odvisni od svojih najbližjih, največkrat otrok ali vnukov. O pojavih nasilja (zlasti psihičnega, fizičnega, verbalnega ali ekonomskega) največkrat ne govorijo. Občasno se sicer pojavljajo opozorila sosedov, prijateljev, znancev, vaščanov. Ob posredovanju strokovnih

služb pa starejši običajno vsakršno nasilje zanikajo, kajti s tem si omogočijo, da v nadaljevanju lahko bivajo v svojem okolju. Zato je potrebno o nasilju govoriti, treba se je soočiti s starostjo, žrtvami, nasilniki, nespoštovanjem pravic starejših in si prizadevati, da bo jutri boljše in lepše. Ministrstvo za zdravje pozdravlja vse aktivnosti, predvsem take, ki se soočajo z dejanskim stanjem in želijo opozoriti, da je na tem področju potrebno storiti več.

Potrebe po zdravstvenih storitvah pri starostnikih so drugačne kot pri ostali populaciji. Manj je obolenosti za akutnimi obolenji, pogostejše pa so kronične nalezljive bolezni. Drugačnih potreb starostnikov so se zavedali že snovalci zdravstvene politike v našem prostoru pred štiridesetimi leti. Leta 1966 je bil na pobudo prof. dr. Bojana Accetta ustanovljen Inštitut za gerontologijo in geriatrijo, ki pa je bil ob njegovem odhodu v pokoj ukinjen. To je pomenilo neprecenljivo škodo za razvoj gerontologije, saj je s tem zamrla tudi vsa izobraževalna in raziskovalna dejavnost. Danes se ponovno pojavljajo težnje po obnovitvi gerontološkega inštituta. Ministrstvo za zdravje si prizadeva vzpostaviti koncept zdravja v vseh politikah, ki zajema medresorska sodelovanja, sodelovanje pri oblikovanju politik, strategij in programov, najpomembnejših in ključnih, ki pa so tudi ukrepi za ohranjanje in krepitev zdravja. Resolucija o nacionalnem planu zdravstvenega varstva 2008-2013 opredeljuje področja zdravstvenega varstva starejših v VI., VII. in X. poglavju. V teh poglavjih lahko izpostavimo ključne naloge in cilje: podaljševanje pričakovane življenjske dobe, povečanje kakovosti življenja za vse skupine prebivalstva, zmanjšanje neenakosti v zdravju med spoloma, posameznimi regijami in posameznimi družbenimi skupinami. Za izvajanje nalog iz Strategije varstva starejših do leta 2010 pa je treba zagotoviti pravne podlage za programe, ki se že izvajajo oziroma jih je potrebno začeti izvajati. To so predvsem paliativna oskrba, neakutna bolnišnična obravnava in dolgotrajna oskrba. Prebivalcem v Republiki Sloveniji je treba zagotoviti enak dostop do enako kvalitetnih zdravstvenih storitev z organizacijskimi in strokovnimi ukrepi, družinskemu zdravniku, patronažnim in drugim medicinskim sestram pa omogočiti usposabljanje za nadaljnji napredek stroke, kakor tudi prilagajanje na nove razmere, ki nastajajo zaradi staranja populacije. Zagotoviti je potrebno razvoj akutne obravnave, ki je namenjena predhodni obravnavi pacienta in omogočiti povečanje sposobnosti samooskrbe in preprečiti ali zmanjšati potrebe po dolgotrajni oskrbi.

Ministrstvo za zdravje sodeluje z Inštitutom Antona Trstenjaka. Ta aktivno deluje na področju raziskovalne in pedagoške dejavnosti, da bi se izoblikovale enotne geriatrične vsebine v rednih izobraževalnih sistemih, gradi na medgeneracijskem sožitju in širjenju prostovoljnega dela tudi pri izvajalcih zdravstvene dejavnosti. Spodbujamo pa tudi vse aktivnosti za uvedbo specializacije iz gerontologije in geriatrije. V okviru neakutne obravnave starejših v bolnišnicah se zagotavlja zdravstvena nega in oskrba, ker je po zaključenem akutnem zdravljenju zdravstveno

stanje tako spremenjeno, da zaradi različnih vzrokov pacienti niso sposobni živeti v domačem okolju. Za neakutno obravnavo se bodo v bolnišnicah oblikovali negovalni oddelki. Dejstvo je, da se ta dejavnost opravlja že sedaj, vendar pa ni bi bilo pogoja, da bi se ta dejavnost morala opravljati na posebnih oddelkih. Oddelki ne bodo namenjeni institucionalnemu varstvu starejših, pač pa le prehodnemu času, dokler se ne uredi sprejem v institucionalno varstvo ali pa izboljša zdravstveno stanje pacienta. Vsekakor pa bo to le del dejavnosti negovalnih oddelkov. V zadnjih desetletjih se je razvila paliativna oskrba v samostojno in priznano vejo medicine, ki ne predpisuje samo medicinskih postopkov, temveč tudi etične principe v odnosu do pacienta, spoštovanje njegove osebne volje in dostojanstva. Kvalitetno paliativno oskrbo lahko zagotovimo s timom strokovnjakov, za katerega je pomembno, da so dostopni in jih pokličemo v primeru, ko se pojavijo specifične potrebe in bi njihova rešitev izboljšala kakovost življenja. Z namenom ureditve paliativne oskrbe v Sloveniji je bil oblikovan državni program, ki vključuje tudi akcijski načrt. Dokument je bil predložen in potrjen na vladi 8. aprila 2010. Državni program paliativne oskrbe je tudi edina pravna podlaga za začetek izvajanja akcijskega načrta in v ta namen je bila imenovana skupina strokovnjakov, ki bo skrbela za izvajanje tega načrta. Ministrstvo za zdravje podpira in financira tudi delovanje treh paliativnih timov, ki že delujejo v pomurski, ljubljanski in gorenjski regiji na primarnem in sekundarnem nivoju in bodo osnova za organizacijsko, kadrovsko in tudi finančno ureditev na področju Slovenije. V okviru teh dejavnosti se razvija tudi izobraževanje zaposlenih v zdravstveni dejavnosti, ki izvajajo paliativno oskrbo. Izobraževanje je vsekakor pomemben del tudi za izvajanje akcijskega načrta, kajti temelj izvajanja paliativne oskrbe je pogojen z ustreznim izobraževanjem, zato je današnji sistem implementacije akcijskega načrta kar dobro zasnovan.

Nasilje in zlorabe, ki se pojavljajo nad starejšimi, so največkrat psihične in čustvene, pojavljajo pa se v obliki kršenja človekovih pravic in temeljnih svoboščin, kot fizično nasilje, materialno in verbalno zanemarjanje, zapuščanje, pojavljajo pa se tudi medicinske zlorabe, diskriminacija in neenakost. Vzroki za to so družbena toleranca, pomanjkanje družbenih, moralnih vrednot in tudi ustreznega znanja, pomanjkljiva strokovna usposobljenost odgovornih služb, slaba odzivnost strokovnjakov in prebivalcev, pogosto tudi preobremenjenost. Za učinkovito izvajanje Zakona o preprečevanju nasilja v družini in vseh podzakonskih predpisov je zaradi različnih obravnav in različnih situacij potrebno zagotoviti interdisciplinarne time, ki bodo ustrezno podučeni in učinkovito medsebojno povezani. Potrebno je poskrbeti, da bodo starejši enakopravno obravnavani tudi kot žrtve nasilja.

Martina HORVAT KUZMA

Patronažno delo med zdravstveno nego in zagovorništvom

Patronažne medicinske sestre opravljamo svoje delo tako v smislu izvajanja patronažne zdravstvene nege ljudi kot tudi zagovorništva najbolj ranljivih skupin prebivalstva. Lani je minilo devetdeset let, odkar je Angela Boškin postavila temelje stroke patronažne zdravstvene nege v Sloveniji in devetdeset let patronažne sestre že obiskujemo domove. Tisto, kar se je v teh letih spremenilo, je predvsem plačnik naših storitev in položaj patronažne dejavnosti znotraj zdravstvene oskrbe oziroma zdravstvene nege v primerjavi z ostalimi profesionalnimi skupinami. Ta položaj je danes veliko bolj neenakopraven.

Patronažna zdravstvena nega je odprt sistem, zato se dogajanje v družbi odraža tudi na sistemu patronažne zdravstvene nege. Recesija, migracije, vplivi okolja, ekonomski viri itd. krnijo naše storitve, ki jih morda ne moremo več izvajati v taki meri, kot smo jih nekoč ter kot bi jih patronažne sestre želele in bi bilo tudi pravilno. Drug problem je, da kljub temu, da vsi načrtovalci zdravstvene politike zelo veliko govorijo o krepitvi primarnega nivoja, za to zelo malo naredijo. Veliko več se vlaga v razvoj sekundarnega nivoja. Na primarnem nivoju, na katerem največ ljudi išče pomoč in se jih v bistvu tudi največ obravnava, smo še vedno pastorek zdravstvene politike. Zato pričakujemo od vseh, ki imajo moč in vpliv, da tako stanje pomagajo spremeniti.

S katerimi problemi se še soočamo v patronaži? To sta preventiva in kurativa z dvema vprašajema. Ni prav, da med njima razlikujemo, ker je obisk patronažne medicinske sestre celota. Težko je potegniti ločnico med tem, kje se neha kurativa in kje se začne preventiva, kje je zdravstveno vzgojno delo v družini, kdaj se obravnava posameznika, kdaj družine in kdaj vse skupaj znotraj lokalne skupnosti. Z našim znanjem lahko nudimo veliko pomoči potrebnim. Ker pa so kurativni obiski vezani na delovni nalog zdravnika, ki nam predpisuje tudi storitve zdravstvene nege, kar pa je popolnoma naše področje, saj je tudi znotraj EU poklic medicinske sestre reguliran in samostojen poklic, se v bistvu ne moremo posvečati toliko tistim, ki nas potrebujejo. Za vsak vstop v hišo moramo imeti delovni nalog, ki ga včasih težko dobimo, včasih pa tudi ni pravično odrejen. Angela Boškin pred 90-mi leti vsega tega ni potrebovala, mi v 21. stoletju pa sredi Evrope edini še potrebujemo

tovrstno preventivo, ki bi jo lahko izvajali samostojno. Na preventivne obiske sicer lahko hodimo same, vendar nam jih je plačnik oklestil do neznosnosti. V letu 2008 smo opravili preko milijon obiskov, od tega 80 odstotkov kurativnih. Kljub temu, da rezultati projekta *Starejši starejšim* kažejo, da smo patronažne sestre obiskale samo 15 odstotkov starostnikov, pa 85 odstotkov vseh kurativnih obiskov predstavljajo obiski pri osebah, starih nad 60 let, 70 odstotkov pa pri osebah, starih nad 70 let. To pomeni, da nas zahtevni medicinsko tehnični posegi pri težko bolnih starejših ljudeh toliko zaposlujejo, da nimamo časa za preventivo. Večino našega časa se ukvarjamo prav s populacijo starejših ljudi.

Želimo si, da se ohrani polivalentno patronažno zdravstveno varstvo, ker le družinska medicinska sestra lahko v celoti izvaja te naloge in skrbi za vsakega posameznika. Pravilnik za izvajanje preventivnega zdravstvenega varstva na primarni ravni iz leta 1998 predstavlja ogrodje za izvajanje, in če bi plačnik priznaval vse, kar je v tem pravilniku zapisano, potem danes ne bi bilo treba zagovarjati pravic patronažnih medicinskih sester do dela, to je, da lahko izvajajo tiste storitve, za katere so strokovnjaki že dokazali, da so potrebne in pomembne in da pomembno vplivajo na zdravje celotne populacije.

V lokalni skupnosti smo že imeli posvetovalnice v mestnih četrtih, ki pa so žal ugasnile zato, ker nam plačnik tega dela ni nikoli priznal. Ker patronažna medicinska sestra na svojem terenskem območju pozna svojo populacijo ni zanemarljivo, da je lahko prisotna s preventivnim delom v lokalni skupnosti še kakšen dan v tednu. Na tak način bi lahko okrepili zagovorništvo starejših. Vendar, ali smo patronažne sestre na to pripravljene?

Že na posvetu o Zakonu o dolgotrajni oskrbi sem izpostavila, da smo patronažne sestre na tako obliko preventivnega dela že dolgo pripravljene. Tega dela nismo opustile kljub finančnemu omejevanju in nikoli nismo nehale skrbeti za ljudi. Le prenehale smo ga finančno prikazovati. Nikoli nismo odrekle pomoči starejšemu človeku, ki jo je potreboval. Zaposlene smo vse dni v letu, tudi med vikendi in prazniki. Zaenkrat ne delamo le ponoči, čeprav je 24-urna dostopnost patronažne službe predvidena v novem zakonu, ki ga je potrdil tudi razširjeni strokovni kolegij za zdravstveno nego. Upam, da nam bo 24-urno dostopnost patronažne službe ministrstvo pomagalo vpeljati in jo tudi zagotoviti. V tem dokumentu so za patronažno službo postavljeni tudi novi kadrovske normativi, ki bi službo okrepili in jo postavili v enakopraven položaj z ostalimi.

95 odstotkov starejših ljudi živi na svojih domovih in ti so izrazito diskriminirani v primerjavi s tistimi, ki živijo v domovih starejših. Na primarnem nivoju jim ne moremo nuditi fizioterapije, delovne terapije in pomoči psihologa pri težjih oblikah nasilja. Kot koordinatorji obravnave v družini ugotavljamo potrebe po vključevanju še drugih strokovnjakov. Zelo težko nam je, ko vidimo, kaj vse bi lahko naredili in

pomagali pri rehabilitaciji določenih stanj, a tega ne moremo, ker te pravice plačnik ne predvideva.

Delček patronaže je zajet v resoluciji. Glede podeljevanja koncesij na področju patronažne dejavnosti imamo mrežo, ki jo upošteva plačnik. Mreža je zaradi samovolje vodstev zdravstvenih domov in direktorjev marsikje preslabo realizirana. Plačnik sredstva sicer nameni, a vodstvo zdravstvenih domov ne zaposluje novih kadrov, zaradi česar so zaposleni prekomerno obremenjeni. Zaenkrat smo na tem področju nemočni, čeprav smo samostojna služba znotraj zdravstvenih domov.

Želimo si biti predvsem obveščeni. Za institutom varovanja podatkov se skrivajo prav družinski zdravniki, ki nas ne obveščajo o novo odkritih kroničnih bolnikih, ki jim pripada preventivni obisk. Komunikacija znotraj posameznih zdravstvenih domov je zelo slaba in krivična do uporabnikov. Obveščanje o odpustu iz bolnišnic smo vendarle uskladili s pravilnikom, a bi ga bilo mogoče še izboljšati. Premalo je zdravnikov in tudi patronažnega osebja, a še vedno dovolj, da bi ob določenem dodatnem izobraževanju, po vzorih iz tujine, lahko prevzeli določene naloge, povezane z zdravstveno oskrbo pacientov, predvsem kroničnih bolnikov s stabilnimi stanji, kot je to že praksa v tujini in kot navaja tudi Svetovna zdravstvena organizacija v svojem poročilu *Working Together for Health* iz leta 2006. Primeri dobre prakse so blizu nas, le dovolj pogumni in strpni moramo biti, da jih upoštevamo.

Za konec še misel: nihče od nas ni tako bogat, da ne bi nikogar potreboval in nihče tako reven, da ne bi bil nekomu potreben. Drug drugemu moramo biti v pomoč in oporo in samo skupaj bomo naredili najboljše za vse nas!

Mag. Darja KUZMANOVIČ KORVA

Zagovornik starejših oseb – potreba ali moda?

Centri za socialno delo se pri svojem delu v praksi srečujemo z različnimi skupinami uporabnikov, zlasti s posebej ranljivimi. Res je, da na centrih za socialno delo obravnavamo vse ljudi od pred-rojstva, torej od takrat, ko se priznava očetovstvo, pa do takrat, ko človek umre in po smrti, ko stopamo v različne postopke dedovanja in zaščite pravic. Torej je paleta nalog centrov za socialno delo tako velika, da se srečujemo tudi s starejšimi ljudmi kot posebej ranljivo skupino uporabnikov.

Izhodišče centrov za socialno delo je, da je država dolžna z vsemi ukrepi omogočiti vsem državljanom enak dostop do pravic, do resursov, ki jih imamo in sicer na način, da vsak uporabnik sam lahko odloča in izbere, na kakšen način pravice, ki so mu ponujene, ki so zapisane v zakonodaji, tudi uveljavi, zato, da lahko s svojim načinom življenja enakovredno vstopa v družbeno življenje, ki ga v državi gojimo.

Že nekaj mojih predhodnikov je spregovorilo o zagovorniku. O tem, kakšne so možnosti in kako na terenu zaznavamo dejstvo, da imamo pravice, ki so sicer zapisane v zakonodaji, pa jih ljudje ne poznajo. Ljudje so posebej ranljivi tudi zato, ker je okolje v katerem živimo tako zelo omejeno, da so različni družbeni vzorci, stereotipi, zelo močni in jih še naprej gojimo, morda tudi zato, da nam ni treba veliko in pogosto spreminjati vsakdanjosti.

Pa pogledjmo enega izmed stereotipov, ki ga pri obravnavi starejših ljudi v različnih okoljih upoštevamo in ki je zelo diskriminatoren. Gre za stereotip, da je otrok pomanjšan odrasli in obratno, da je starejši človek samo povečan otrok, ki ne more več odločati o sebi.

Ta stereotip zelo gojimo. Velikokrat se na centrih za socialno delo srečamo s tem, da pridejo k nam ljudje, sosedje, širša mreža in pravijo: »Lepo vas prosimo, odstranite tega gospoda, gospo, ker je za nas moteč, je star, zbira staro šaro, zasmrajuje okolico, ki je zato neurejena...«.

On sicer živi življenje, kot ga živi, vendar je za ostale moteč; seveda se ga ne poslušša in se mu pravzaprav ne želi omogočiti njegovega načina izbora življenja. Takoj rečemo, da je manj dojemljiv, sam težko zaščititi sebe, premoženje je dal tistemu,

za katerega menimo, da mu ga ne bi smel dati itd. Se pravi, da ga takoj označimo in stereotipe potem širimo tako, da človeka izločamo. Izločeni postanejo še bolj ranljivi, imajo še manj dostopa do informacij in tudi niso deležni posebne pomoči. Zaprejo se in niso več sposobni poiskati pomoči. Kar nekaj mojih predgovornikov je govorilo o tem, kako ljudje na terenu ne povedo, da so zlorabljeni in skrivajo svoje stiske. Zakaj pravzaprav starejše osebe težje zaščitimo?

Mateja Kožuh Novak vsakič izpostavi podatek, da je med starejšimi osebami kar 80 odstotkov tistih, ki sami skrbijo zase, ki so še dovolj vitalni. Res je, da je v mestih ta delež lahko še višji, lahko so še bolj osamljeni, brez socialne mreže, odtujeni. Problem je dostopnost do informacij, kaj in katere pravice človeku pripadajo. Ker ni mogoče biti vsak dan v socialni mreži, v stiku, je število možnosti rešitev in pomoči, ki jih lahko posameznik uveljavlja, manjše. Posamezne družine svojo mrežo zaprejo tudi zaradi tega, da lažje obvladajo situacijo. Lahko čisto iz dobronamernih razlogov, vendar je starostnik, ki je omejen pri dostopu do informacij, do širše socialne mreže, lahko osamljen, izoliran, izpostavljen tudi večjemu tveganju zlorab.

Na terenu opažamo porast nasilja. Večina povzročiteljev nasilja izhaja iz družin. To so neposredno otroci, zlasti mlajša generacija vnukov, ki jim stari starši zelo močno pomagajo zaradi občutka solidarnosti in pomoči, češ da mlajši potrebujejo več, da se starejši marsičemu lažje odpovedo. Kadar je povzročitelj bodisi psihičnega, fizičnega, premoženjskega ali materialnega nasilja v družini mlad človek, vnuk, družinski član, takrat starejši človek zelo težko o tem govori, saj je čustven odnos med družinskimi člani (otrokom, vnukom) tako zelo velik, da to doživlja kot občutek sramu ali občutek krivde, kot nekaj, za kar je pravzaprav sam kriv, da je do take situacije prišlo. O tem je težje govoriti takrat, kadar ni podpore v širši socialni mreži, ni prijateljstva, ni društev, v katera bi bil star človek vključen in je ta družina zelo zaprta. Včasih tudi preprosto ne povedo ali zelo težko povedo, ker se bojijo zase ali za kakšnega drugega družinskega člana.

Na centrih za socialno delo neredko spoznamo tudi zgodbe, ki se pravzaprav odvijajo pred našimi očmi. Šele ko je človek na varnem, npr. v instituciji že nekaj let, pove, kaj se mu je dogajalo doma. Ko je bil še v domačem okolju, kljub temu, da smo z njim sodelovali, ga obiskovali, teh zgodb nismo poznali. Včasih je posledica tovrstne zaprtosti tudi to, da je v preteklosti človek svojo zgodbo že povedal nekomu, prijatelju, prijateljici ali pa patronažni sestri, socialni delavki na terenu, pa se ni zgodilo nič.

Upam, da smo z Zakonom o preprečevanju nasilja v družini to presegli in je zdaj prijav mnogo več, kot jih je bilo. To pomeni, da se zaupanje vrača, da ljudje spregovorijo in tako lažje ponudimo različne rešitve.

Glede na to, da smo na centrih praktični, bi kratko opredelila, kaj je zagovorništvo, kdo je zagovornik in kdaj zagovorništvo:

-
- Zagovornik pomeni govoriti za nekoga in govoriti na način, da se štiti njegov interes, da se upošteva tisto, kar človek zares želi. To je osnovna definicija zagovorništva.
 - Kdaj bi kdo potreboval zagovornika? Takrat, kadar nima več moči nad seboj, kadar ugotavlja, da nekdo v ožji ali širši mreži želi izrabiti svojo moč, ki jo ima nad življenjem in ne upošteva potreb posameznega uporabnika ter kadar je potrebno posameznika opolnomočiti, okrečiti moč posameznega uporabnika, da sam izrazi tisto, kar želi.
 - Kdo potrebuje institut zagovorništva? Tisti odrasli (tudi otroci), ki težje govorijo sami zase, ki se ne znajo ali ne zmorejo postaviti za svoje pravice; ki menijo, da niso slišani, da jih drugi ne upoštevajo, ali da jih ne jemljejo resno; ki imajo pomanjkljivo podporo v družini; tisti, ki doživljajo zlorabe znotraj širše ali ožje družine, zlorabe, nasilje ali zanemarjanje v institucijah, o čemer zelo malo govorimo; ki so negativno obravnavani in označevani s strani strokovnjakov, tudi nas, ki delamo na področju socialnega varstva, zdravstva, skupin, društev. Tudi v naših sredinah se dogajajo tovrstne zgodbe, da ljudje niso slišani.
 - Kdo je lahko zagovornik? Oseba, ki brani, varuje pravice, interese in koristi in ki jo uporabnik izbere sam, brez prisile ali priporočila nekoga, ki ima interes, ki mu uporabnik zaupa in verjame, da mu bo pomagal, ki se zavzame za uporabnika, ga štiti in podpre s ciljem: »Imaš pravico povedati, imaš pravico izbirati, imaš se pravico odločiti.«
 - Zagovornik uporabniku posreduje pomembne informacije in mu svetuje glede uveljavljanja pravic. Uporabnika posluša, sliši in je pristranski v njegovo korist. Prav ta funkcija je najpomembnejša za ravnanje zagovornika. Zagovornik mora biti pristranska oseba, ki štiti pravice uporabnika do življenja v okolju, kot si ta želi, na njegov lasten način.
 - Zagovornik je neodvisen in ni vezan na institucijo. Zagovornik ukrepa hitro, ne potrebuje postopka, ukrepa na podlagi ocene razmer in tako pomaga posamezniku in zaščiti njegov interes. Zagovornik mora dobro obvladati komunikacijo, biti iznajdljiv pri pridobivanju informacij, imeti mora pogajalske sposobnosti, biti vztrajen, zavzet, samozavesten, izkušen in imeti zelo dobro razvito mrežo, v kateri lahko išče različne rešitve. Biti mora odgovoren zaveznik, ki bo krepil moč posameznega uporabnika.

Katere vrste zagovorništva poznamo?

- *Laično zagovorništvo*- v družini, pred družino v širši in ožji mreži, v postopkih pred institucijami. Je spremljevalec in še mnogo več.
- *Profesionalno zagovorništvo*- kjer strokovni delavec posreduje in uveljavlja pravice v korist uporabnika, kot na primer pri zdravniku, v domu in takrat, ko načrtujeta različne rešitve v načrtu pomoči, ki ga pripravi za posameznika.
- *Vrstniško oziroma kolektivno zagovorništvo*- z Zvezo društev upokojencev je bil v zadnjih letih narejen pomemben korak z novim projektom Pravice do kakovostnega življenja v starosti. Obenem je zveza na terenu naredila izredno velik napredek.

Kdo naj imenuje zagovornika?

Zagovornik mora biti opredeljen v posebnem zakonu, ki mora veljati za vse vrste zagovorniških skupin. Opredeljen naj bo po posameznih skupinah zagovornikov, zato naj se imenuje posebna lista usposobljenih zagovornikov. Država naj poleg zakonske ureditve mrežo zagovornikov uredi tudi v nacionalnem programu in jo določi po listah, okoljih in regijah glede na to, kdo bo izvajal usposabljanje zagovornikov. Iz seznama zagovornikov lahko posameznik (starejši, ljudje s težavami v duševnem zdravju, otroci, ženske in moški, ki preživljajo nasilje v družinah) po skupinah specializiranih zagovornikov izberejo človeka, ki je usposobljen za posamezne vrste zagovorništva in pozna sistem delovanja. V zakonu mora biti posebej opredeljeno tudi laično zagovorništvo kot nepoklicno in občasno zagovorništvo, vezano predvsem na generacijsko zagovorništvo. Z zakonom naj se zagotovijo tudi sredstva za delo zagovornikov, za njihovo permanentno usposabljanje, podporo in supervizijo.

V naši družbi se ves čas prepletajo tri funkcije, trije instituti, ki jih v praksi pogosto zamenjujemo, in sicer so to zagovornik - zastopnik, skrbnik in spremljevalec.

- Zastopnik je tista oseba, ki jo vsak posameznik sam pooblasti za zastopanje in natančno pove, da v okviru danega pooblastila lahko opravlja le določena dejanja. To ni zagovornik, to je zastopnik za posamezno dejanje.
- Skrbnik je funkcija, ki jo najbolj laično pogosto zamenjujemo s pojmom zagovorništva. Skrbnik je tista oseba, ki je s strani centra za socialno delo imenovana v posameznih postopkih, da štiti pravice in koristi posameznika, njegovo premoženje, zlasti takrat, kadar se sodno ugotovi, da posameznik ni več sposoben, bodisi zaradi svojih težav, ki jih ima, štiti sebe ali svojega premoženja. Skrbnik o svojem delu

poroča centru za socialno delo, torej instituciji in brez soglasja centra za socialno delo večjih opravil ne more opraviti. To je oblika družbene skrbi za najbolj ranljive skupine prebivalstva. Center za socialno delo nadzira skrbnika in ga podpira pri sprejemanju odločitev. Na centrih za socialno delo imamo na tem področju zelo velike težave, saj je izvajanje nalog skrbništva, ki so zelo zahtevne, saj lahko skrbnik pravzaprav upravlja z velikim premoženjem, častna naloga, zato skrbnikov preprosto ni. Pogosto je to oseba iz ožje ali širše družinske mreže, zato da lažje poskrbi za premoženje. V najtežjih primerih je iz ožje ali širše družinske mreže skrbnike zelo težko najti, zato po uradni dolžnosti prevzema naloge skrbništva največkrat center za socialno delo, kar tudi ni ravno primeren institut.

- Spremljevalec je običajno zaupna, prijateljska oseba, ki uporabnika moralno podpira pri uveljavljanju različnih pravic, ki ga pospremi v institucije, tako da mu je lažje. To je oblika neformalne, sosedske in prijateljske pomoči posamezniku pri uveljavljanju pravic.

V praksi pričakujemo, da bo zagovornik našel prostor kot enoten institut v krovnem zakonu, kjer bo opredeljen način, kako se ga vzpostavi skozi vse opisane funkcije. Predvidevamo, da bo zakon omogočil specializacijo posameznih zagovornikov in da bo tudi uvedel listo. Zakon naj bi različnim društvom in skupinam, ki delujejo v javnem interesu, podelil koncesijo za opravljanje te naloge in država naj bi skrbela za usposabljanje, razvoj in kritje stroškov za iskanje novih rešitev.

Zagovornik mora biti zelo usposobljena oseba, pa ne zgolj s formalno izobrazbo, ampak oseba, ki bo spremljala tekoče probleme, ki nastajajo v družbi, in znala zanje iskati novo rešitev. Zagovornik je potreba in ne zgolj modna muha. Prav je, da zato naša družba čim prej uvede ta institut in ljudem omogoči lažji dostop do pravic, ki jim pripadajo.

Mag. Bojana CVAHTE

Zagovorništvo za starejše osebe – želja, potreba ali nuja?

Kaj pravzaprav vemo o zagovorništvu? Želimo si, da bi bilo zagovorništvo okrepljen glas posameznika, ki nima dovolj moči, da bi svoje interese, želje in potrebe varoval in sporočal sam. Potreba po zagovorništvu se pojavlja povsod tam, kjer govorimo o ljudeh, ki iz takšnega ali drugačnega razloga svojih interesov ne zmorejo ali ne znajo uveljavljati v polni meri.

V življenju pogosto naletimo na težave, ko moramo jasno opredeliti pojme, ki so po svoji vsebini podobni, niso pa enaki - kot so zagovornik, zastopnik, spremljevalec, skrbnik, zaupna oseba. V bistvu naj bi vsi naštetih, začasno ali trajno, s pooblastilom ali brez njega, na podlagi dogovora, soglasja ali brez, zastopali koristi nekoga, ki sam tega sam ne zmore ali morda celo ne želi.

Slovar slovenskega knjižnega jezika opredeljuje *zastopnika* kot osebo, ki nekoga zastopa, zastopa njegove koristi in pravice, najpogosteje s pooblastilom (odvetnik, pravobranilec); *zagovornik* je opredeljen kot oseba, ki nekomu govori v korist, ki dokazuje pravilnost nečesa, ki z zagovarjanjem vpliva na kaj; *spremljevalec* je tisti, ki nekoga spremlja (po ZPND¹ – nekdo, ki ga žrtev izbere za spremljevalca - ali pa varuje tudi njegove interese?); *zaupna oseba*, *zaupanja vredna oseba* - njen status je precej neopredeljen, vsak si ta pojem lahko razlaga nekoliko po svoje; *skrbnik* pa je oseba, ki skrbi za varstvo osebnosti in pravic osebe (začasno, trajno) in je imenovana. Načeloma lahko vsakega od teh pojmov razumemo kot navedeno, problemi pa navadno nastopijo, če oseba, ki drugo zastopa, zagovarja, spremlja, skrbi zanjo, nima pooblastila, ga prekorači ali pa ravna nestrokovno in v nasprotju z interesi zastopane osebe.

Pri Varuhu človekovih pravic Republike Slovenije že nekaj časa poteka projekt Zagovornik – glas otroka. Cilji projekta so:

- izoblikovanje modela zagovornika otrokovih pravic;
- omogočanje aktivnega sodelovanja otrok v njihovih zadevah v primerih, ko starši ne morejo ali ne zmorejo učinkovito zastopati njihovih interesov;

¹ Zakon o preprečevanju nasilja v družini, (Uradni list RS, št. 16/2008)

-
- oblikovanje protokola ravnanja;
 - umestitev zagovorništva v zakonodajo (Družinski zakonik ali samostojni zakon);
 - postavev neodvisnega instituta zagovorništva z vzpostavitvijo mreže usposobljenih zagovornikov po celotni Sloveniji.²

Izkušnja, ki jo imamo iz projekta Zagovornik - glas otroka kaže, da je dobro imeti praktično izkušnjo primerov, potreb, želja in problemov še pred zakonodajnim urejanjem. Pilotni projekt Zagovornik - glas otroka bo snovalcem projekta zagovornika starejših oseb v veliko pomoč.

Ugotovljamo, da v naši družbi, kljub nekaterim vedenjem in spoznanjem, še ne zberemo dovolj volje, da bi na posameznike iz naših ciljnih skupin, pa naj si bodo otroci, starejše osebe, osebe s težavami v duševnem zdravju, invalidi, žrtve nasilja ipd., gledali kot na osebnosti, ki imajo pravice in si želijo izraziti svoja mnenja, torej na ljudi, ki želijo soodločati o sebi.

Že nekaj let dozoreva ideja, da bi bilo treba vzpostaviti zagovorništvo kot institucionalni model, kjer bi osebe, ki zagovornika potrebujejo, tega tudi dobile. Gre za ranljive osebe, kot so otroci, starejše osebe, invalidi, osebe s težavami v duševnem zdravju, osebe, ki so žrtve nasilja. Vprašanje, ali zagovornik za vse vrste ranljivih skupin da ali ne, ni več odprto. Dileme so povezane le s tem, na kakšen način ga umestiti v slovenski prostor, da bo resnično služilo namenu in da bo tudi čim prej uresničeno.

Skrbno je torej treba oceniti, na kakšen način uvajati zagovorništvo na posameznem področju. Zagovorništvo predstavlja splošno usmeritev, ki se zavzema za zaščito temeljnih pravic in dostojanstva ljudi v najširšem smislu. Zavzema se tudi za destigmatizacijo in družbeno emancipacijo obrobnih (lahko tudi ranljivih) družbenih skupin. Zastopa interese ljudi in nadomešča njihove primanjkljaje, saj je zaradi njih posameznikova moč šibka, prezrta ali neenakovredno zastopana. Zagovornik naj bi bil praktično edina oseba, ki bi bila vsestransko na strani zastopane osebe. Zagovorništvo zato pomeni temeljno preusmerjanje moči in pomaga ljudem, ki so bili zlorabljeni ali zatirani, da si spet pridobijo moč in vpliv nad lastnim življenjem.³

Povzetek zaključkov s 1. dnevo zagovorništva⁴

1. Koncept zagovorništva je treba umeščati v širše koncepte, kot so varovanje človekovih pravic, da je potrebna aktivna participacija, varovanje pravic pacientov

2 Jenkole, M., »1. dnevi zagovorništva 2009«, Brdo pri Kranju, 2. december 2009

3 Urek, M., *Izobraževanje za zastopnike pravic oseb na področju duševnega zdravja*, FSD, 2009

4 *Zaključki konference 1. dnevi zagovorništva 2009, Brdo pri Kranju, 2. december 2009*

in pozitivna diskriminacija ob razumevanju, da je za varstvo ranljivih skupin nujna komunikacija med institucijami in posamezniki. Nujna je opredelitev nalog in pooblastil zagovornikov in razumevanje različnosti pooblastil, pri čemer je bolj smiseln širok koncept pooblastil ter nujnost, da uporabnik zagovorniku za opravljanje nalog podeli mandat.

Med merili za zagovornika je treba razločevati med splošnimi in specifičnimi. Gre za posebne oblike zagovorništva s poudarkom na etiki, načelni držbi ter vztrajnosti ter močni osebnosti zagovornika. Zagovornik mora uporabnika slišati in brez njega ne more delati. Pomembno je ločevanje med različnimi zagovorniki, kot jih opredeljuje zakon, zlasti razlikovanje od skrbništva ob razumevanju, da zagovorništvo ne izriva vloge drugih. Pomembna je jasna določitev vlog ter zagotovitev neodvisnosti zagovornika. Zagovorništvo naj bo v razvojni fazi nepoklicno in naloga vsakogar, ne le institucij.

2. Glede razvoja zagovorništva ni več vprašanje ali je zagovorništvo potrebno, ampak gre le še za vprašanje, na kakšen način ga umeščati v slovenski prostor. Potrebe po zagovornikih so torej izkazane in naraščajo, enako tudi prepoznavnost zagovorništva. Vendar smo v obdobju z resno nevarnostjo, da ne dosežemo uporabnikov, ki bi jim zagovorništvo moralo služiti. Smiselna bi bila analiza potreb in ocena tveganj glede umeščanja zagovorništva na različna področja družbenega življenja, raziskati je treba strukturne razloge za potrebnost zagovorništva. Vse navedeno je pomembno upoštevati ob zavedanju, da potrebe že kažejo, da je zagovorništvo nujno uvesti tudi za druge ciljne skupine, kot so npr. starejše osebe, invalidne osebe ter druge ranljive skupine.

Razvoj zagovorništva naj zagotovi njegovo operativno dostopnost. Ob dobrih praksah, npr. z regionalnimi koordinatorji, je potrebno premisliti, kako zagotoviti regionalno prisotnost, npr. z ustanavljanjem regijskih centrov. Ohraniti je treba brezplačnost zagovorništva za uporabnike in doseči minimalno stopnjo administrativnih ovir za uporabnike.

3. Izkušnje kažejo, da normativno urejanje zagovorništva ter izvajanje zakonodaje v zvezi z zagovorništvom v slovenskem prostoru ne bo mogoče brez sprejetja nove in sprememb obstoječe zakonodaje. Nujno je normiranje minimalnih standardov, da bo urejen vsaj organizacijski vidik ter financiranje zagovorništva. Zagovorništvo ne more biti odvisno od projektno-programskega financiranja, ampak je za razvoj nujno proračunsko financiranje. Sprejeti je treba manjkajoče predpise in protokole in dosledno izvajati že sprejeto zakonodajo z iskanjem možnosti za podporo uporabnikom znotraj te zakonodaje, npr. brezplačno pravno pomoč za uporabnike oz. žrtve nasilja, v postopkih izvršb itd. Znani so problemi financiranja (npr. neplačilo sodelovanja v multidisciplinarnih timih), ne more pa to biti izgovor za neizvajanje zakonodaje.

Izboljšati je treba komunikacijo med različnimi akterji, zlasti ob zavedanju, da gre za razvojno obdobje. Pristojne službe naj zagotovijo, da bodo službe in organizacije na terenu imele jasna navodila. Vsi (stroka, zagovorniki, institucije in nevladne organizacije) si morajo prizadevati, da bodo dosegli dogovore v korist uporabnikov. Nujno je tudi vzpodbujanje samoregulacije zagovornikov in posledično prevzemanje odgovornosti za svoje delo s posebnim poudarkom na etičnosti njihovega dela.

4. Zagotoviti je treba spodbudno podporno okolje za zagovorništvo in posebno pozornost nameniti usposabljanju zagovornikov. Brez znanja zagovornikov ni mogoča kakovostna pomoč uporabnikom, stalno usposabljanje je nujno za razvoj zagovorniškega duha. V usposabljanje naj bodo vključeni tudi uporabniki. Koristno je izvajanje »mešanih« usposabljanj, kjer sodelujejo predstavniki različnih institucij in strok, nujno je nadaljevati z dobrimi praksami in izvajati intervizijo in supervizijo.

Preverjanje znanja naj bo mehanizem nadzora nad delom zagovornikov. Udeleženci so podprli nadaljevanje projektov in programov na področju zagovorništva ter njihovo okrepitev.

Treba je okrepiti delovanje obstoječih institutov, npr. zagovornika načela enakosti, in kontinuirano delovanje multidisciplinarnih timov. Vloga nevladnih organizacij je treba okrepiti, saj pogosto izgubljajo energijo za odpravljanje administrativnih ovir ter se borijo za obstanek, oziroma zagotoviti vsaj minimalna finančna sredstva za njihovo delovanje. V nekaterih okoljih je lahko ovira uspešnemu razvoju zagovorništva majhno število nevladnih organizacij, zlasti, če je njihov delokrog povezan z zagovorništvom.

Zagovorništvo lahko znanje in izkušnje črpa tudi iz drugih strok, ved ali tehnik. Koristne so lahko ocene tveganj, nevtralne ocene sporov ter različna mediacijska znanja, kot tudi brezplačen dostop do nekaterih drugih strok (npr. psihoterapija, skupinska terapija itd.). Obenem naj bo prisotna stalna težnja po razvoju novih oblik pomoči in podpore.

Zagovorništvu je smiselno in potrebno zagotoviti t.i. »horizontalno« podporo, ki bo služila razvoju zagovorništva na različnih področjih. Takšne dejavnosti so npr. organizacija 2. dnevov zagovorništva v letu 2010 z željo, da dnevi postanejo tradicionalni ter, da se na naslednjih dneh prednostno obravnava področje zagovorništva za starejše osebe. Potrebna je učinkovitejša uporaba informacijsko komunikacijske tehnologije s postavitvijo spletnega portala.

Starejši ljudje in zagovorništvo

Že v začetku sem poudarila, da je napočil čas, ko bi morali ustvariti pogoje za uveljavitev instituta zagovornika za vse t.i. ranljive skupine prebivalstva. Vemo, da mednje zagotovo spadajo starejše osebe. Vemo tudi, da demografski podatki v Sloveniji kažejo, da se število prebivalstva, starejšega od 65 let, povečuje. Slovenija ima danes 16,4 odstotkov oseb starejših od 65 let, hitro pa narašča tudi delež najstarejših starejših, torej starejših od 80 let. Tega se počasi le začenjamo zavedati, zato narašča tudi število razprav, posvetov in predlogov, da je (bo) treba nekaj spremeniti in to v razvojno preventivnem smislu, z upoštevanjem vseh pozitivnih vidikov teh sprememb. Nesprejemljive in škodljive so zato razprave, ki smo jim pogosto priča zlasti v zadnjem času, ki večanje števila starejšega prebivalstva opredeljujejo kot problem, ki bo porušil dosedanje oblike skupnega sožitja med generacijami. Razmišljati moramo, da je staranje prebivalstva uspeh sodobne civilizacije, na katerega bi morali biti zelo ponosni.

Vsi, ki prihajamo v kontakt s starejšimi osebami, vemo, da so izrazito ranljivi, večinoma skromni, z nizko samopodobo, kar pogosto vodi v kršenje njihovih pravic, številne zlorabe in nasilje. Nemoč, ki jo prinaša v življenje ljudi starost sama po sebi, narekuje pomoč na različnih ravneh, kot tudi pomoč različnih strok. Treba je razumeti starejšega človeka, poznati in sprejemati njegove potrebe.

Raznovrstni so tudi vidiki, ki jih starost prinaša v življenje posameznika in družbe kot celote. Zato moramo biti pozorni na položaj, ki ga starejšim določa sodobna družba. Nikakor ni sprejemljivo le storilnostno gledanje, nesmiselno in žaljivo pa je stereotipno razvrščanje in etiketiranje starejših. Vsi starejši ne potrebujejo pomoči, vendar pa jo morajo tisti, ki jo potrebujejo, tudi dobiti. Pomoč v obliki zagovorništva pa zagotovo potrebujejo tisti starejši, ki se v novem načinu življenja ne znajdejo, so morda bolni, prestrašeni ali neinformirani in sami.

Zagovorništvo za starejše moramo torej razumeti kot pomoč usposobljene osebe (zagovornika), ki bo znala in zmogla starejši osebi:

- zagotoviti vključenost v družbeno dogajanje,
- doseči pri starejših zavedanje, da imajo pravice, ki jih lahko s pomočjo in oporo zagovornika spet vzpostavijo.

Pristop v smislu enakopravnosti, upoštevanja in sodelovanja omogoča razvoj zagovorništva za starejšo populacijo, ki se danes že kaže kot nuja. Potrebujemo ustrezno znanje za ravnanje zagovornikov starejših, a tega znanja ne smemo in ne moremo razvijati brez starejših, zato je njihovo vključevanje pri razvijanju zagovorniške države nujno.

Predvidevamo, da bo politika v bližnji prihodnosti sprejela odločitev, ki bo stroki,

ki se ukvarja s problemi starejših, omogočila oblikovanje podobnega projekta, kot je projekt Zagovorništvo - glas otroka, in bomo začeli v življenje umeščati institut zagovornika pravic starejših oseb. Nekatera dognanja iz že obstoječega projekta bo mogoče uporabiti in prenesti direktno, pri drugih pa bo treba spoštovati vse specifičnosti potreb in osebnostnih značilnosti starejših oseb. Pomembna bo torej vsebinska »napolnitev« standarda zagovorništva starejših in zagotovitev razumevanja te vsebine.

Osebnostno vidim možnosti za vzpostavitev projekta zagovorništva starejših bodisi z ustanovitvijo Urada za starejše (kot je dogovorjeno s koalicijsko pogodbo), razmišljamo lahko tudi o Varuhu pravic starejših (čeprav so tu glede specialnih varuhov določeni pomisleki), ali pa o drugačni obliki institucionalne organiziranosti (Urad za zagovorništvo), ki bo zagotavljala vse resurse, potrebne za postavitve modela zagovorništva za starejše osebe oziroma za oceno stanja in analize tveganj, tudi potrebe po sprejemanju nove zakonodaje in umeščanje v obstoječo (prostori, kadri...).

Temeljna funkcija zagovorništva je:

- krepitev posameznikove moči v vseh vidikih,
- preprečevanje vseh izključujočih, poniževalnih in diskreditirajočih situacij v vsakdanjem življenju nekega ranljivega posameznika,
- vzpostavitev možnosti, da je zagovornik lahko posrednik pri nesporazumih v odnosih, pomočnik v razumevanju, blažilec v kritičnih situacijah, ki pomaga tudi jasneje artikulirati pričakovanja.⁵

Od zagovornika pričakujemo še, da bo neodvisen, da bo izpolnjeval formalne pogoje (izobrazba, izkušnje, nadzor), dodatne pogoje (osebnostne lastnosti, nekaznovanost, sposobnost komunikacije, spoštljivost, bo brez predsodkov, mu bo moč zaupati), pa tudi, da bo njegovo delo organizirano in bo nad njegovim delovanjem vzpostavljen nadzor. Delovanje zagovornikov mora biti pravno formalno urejeno, zagotovljena morajo biti tudi prostorska, kadrovska in finančna sredstva za njegovo delovanje. V bistvu bi bilo smiselno določiti enake pogoje za vse zagovornike, specifičnost njihovega dela pa bi bila opredeljena zgolj s potrebami osebe, ki jo zastopa.⁶

Odgovor na naslovno vprašanje *Zagovorništvo za starejše osebe – želja, potreba ali nuja?* je torej povsem jasen. Gre za vse trije: za željo, potrebo in nujo. Vendar se moramo zavedati, da bo treba k vzpostavitvi instituta zagovornika za starejše osebe stopati korak za korakom. Prvi korak je že storjen. Kot dejstvo smo sprejeli

5 Urek, M., *Izobraževanje za zastopnike pravic oseb na področju duševnega zdravja*, FSD, 2009

6 Čebašek -Travnik, Z., »1. dnevi zagovorništva 2009«, Brdo pri Kranju, 2. december 2009

odločitev, da zagovorništvo starejših potrebujemo. Drugi korak je ustanovitev urada ali vzpostavitev druge oblike delovanja, kjer bodo začeli rasti temelji za uspešno delo - koncept zagovorništva za starejše - in to skupaj s starejšimi, če jih imamo za enakopravne partnerje.

Doroteja LEŠNIK MUGNAIONI

Neprofesionalno zagovorništvo starejših

Uvod

Strokovne razprave o zagovorništvu običajno potekajo v prostoru, ki ga konceptualno zamejujeta dva temeljna pristopa: na eni strani gre za model profesionalnega (institucionaliziranega) zagovorništva, na drugi pa za neprofesionalno (neinstitucionalizirano, tudi laično) zagovorništvo.

Pri zagovorništvu starejših ni nič drugače, saj v Sloveniji obstajajo različni strokovni pogledi na to aktualno problematiko. Javna razprava kaže tudi na precejšnjo terminološko raznolikost pri poimenovanju starejših (starih, ostarelih, oseb v tretjem življenjskem obdobju ...) in pri razumevanju koncepta zagovorništva samega in njegove razmejitve s koncepti zastopništva, spremljanja, skrbništva.

V prostoru te strokovne in širše družbene razprave se torej prepletajo različni pogledi, koncepti, prakse, interesi, vrednote. Vse to je odlično izhodišče za ustvarjalni dialog, ki pa vendarle ne more biti samemu sebi namen. Po več letih razpravljanja o problemih in potrebah starejših, zlorabah, različnih oblikah nasilja in stiskah je čas, da ta ustvarjalni »nered« premaknemo k ukrepanju. Nadaljnje delovanje v tej smeri bi zato moralo slediti naslednjim korakom:

- poenotenje stroke glede razumevanja ključnih kategorij, pojmov, konceptov;
- posnetek stanja glede potreb starejših po zagovorništvu;
- razmislek o prednostih in pomanjkljivostih posameznih pristopov, modelov;
- ocena praks, ki že obstajajo na področju zagovorništva in pomoči ranljivim družbenim skupinam;
- upoštevanje širšega družbenega konteksta (kulturnih, socialnih in ekonomskih pogojev) za razvoj izbranega modela.

1. Izhodišče oblikovanja modela zagovorništva starejših oseb so lahko le identificirane potrebe starejših samih in ne želje, interesi ali stališča države, njenih institucij in t.i. stroke.

Kaj je pravzaprav »stroka« in »strokovno«, ko govorimo o ranljivih družbenih skupinah? Ali smo lahko strokovnjaki za ranljive družbene skupine, če z njimi neposredno ne komuniciramo in živimo? Kajti, če se jim neposredno ne približamo in soočimo z njihovo ranljivostjo, je ne moremo čutiti niti ne doumeti. Če nismo blizu vsakodnevnim problemom in potrebam starejših, jih v resnici ne (pre) poznamo. V čem smo torej, s profesionalne in varne distance, sploh še strokovnjaki, če problema ne čutimo, ne razumemo, niti dobro ne prepoznavamo? Pravo stroko na tem področju po našem mnenju ustvarjamo šele v »živem«, neposrednem in čustvenem stiku s starejšimi osebami, ki nas potrebujejo.

Po drugi strani pa tudi poznavanje konkretnih težav in potreb starejših ni dovolj. Navzven se številne stiske starejših oseb namreč pogosto zdijo zgolj stvar neurejenih in zlorablajočih medosebnih odnosov in nespoštljive komunikacije v družini, socialnih zavodih ali zdravstvenih ustanovah, v ozadju pa gre za strukturna družbena vprašanja, kulturni in vse bolj tudi socialnoekonomski družbeni kontekst. Izjemno pomembno je torej, da v samem izhodišču razprave o zagovorništvu starejših vidimo obe družbeni ravni, t.j. medosebno in strukturno, kajti obe določata kakovost življenja ter uresničevanje pravic ranljivih družbenih skupin, tudi starejših.

Ko javno razpravljamo o zagovorništvu moramo paziti, da o njegovi potrebnosti, vsebini, ciljih in oblikah dela ne delamo zaključkov brez tistih subjektov, katerim je institut zagovorništva namenjen. Zagovorništvo starejših je smiselno le, če ga aktivno soustvarjajo tisti, ki ga potrebujejo. Le tako lahko tudi z modelom zagovorništva starejših presegamo vsaj nekatere vidike njihove strukturne družbene šibkosti in ranljivosti. Žal še nimamo analize tovrstnih potreb starejših, zato je nadaljnje razmišljanje v tej smeri zgolj prispevek k javni diskusiji, ki nujno rabi kritično refleksijo starejših kot zainteresirane družbene skupine.

2. Ali starejši potrebujejo profesionalno (institucionalizirano) zagovorništvo?

Zdi se nam, da temu morda ni tako. Ta oblika zagovorništva je v določeni meri namreč že tako ali drugače vključena v obstoječi socialnovarstveni sistem, predvsem v centrih za socialno delo ter v strokovno delo socialnih delavk ter delavcev v različnih socialnih in zdravstvenih zavodih, kjer starejši bivajo, so negovani, zdravljeni ali oskrbovani. Nadaljnje širjenje profesionalnega zagovorništva bi torej krepilo strokovne pristope ter oblike pomoči in zagovorništva starejših, ki že obstajajo, pa očitno niso zadostili vsem potrebam starejših, saj sicer aktualna diskusija o zagovorništvu sploh ne bi bila potrebna.

Pri profesionalnem zagovorništvu¹ država z ustrežno zakonodajo opredeli institut zagovorništva, določi pogoje za profesionalno opravljanje poklica zagovornik, vzpostavi osrednjo institucijo in mrežo zagovornikov po državi ter vzpostavi formalna pravila njihovega delovanja. Zagovorništvo je tako omejeno na delo znotraj institucije, država zaposluje zagovornike, formalno in vsebinsko določa ter nadzira njihovo delo in ga vrednoti. Na izbiro zagovornikov uporabniki in civilna družba nimajo vpliva. Odnos med institucijo in uporabnikom je formalen in profesionalen, odgovornost zagovornikov pa je predvsem zunanja. Osebe, ki potrebujejo zagovornika, vstopajo v sistem institucionaliziranega zagovorništva od zunaj, kot uporabniki »storitve«. Zato se morajo prilagoditi pravilom delovanja institucije. Na vsebino zagovorništva torej nimajo večjega vpliva. Da bi bili zmožni uporabiti institut zagovorništva, morajo biti dokaj dobro informirani o njegovem delovanju, pogojih vstopa v sistem, možnih oblikah pomoči ipd., sicer je zanj institut zagovorništva izgubljen.

Prednosti tega modela so predvsem v njegovi profesionalnosti, merljivosti, kontinuiranosti in trajnosti, zunanji odgovornosti zagovornikov, pregledu države nad delom mreže zagovornikov, možnosti načrtovanja enotnih vsebinskih in strokovnih vidikov pa tudi sprememb, možnosti enotne evalvacije delovanja zagovornikov ipd.

Šibkosti modela so v njegovi birokratizaciji, oddaljenosti od uporabnikov in njihovih življenj, nepoznavanju razmer v lokalni skupnosti, zmanjšani možnosti za individualni pristop k posameznikom, uporabniki nimajo vpliva na izbiro zagovornika in na obseg ter vsebino zagovorništva, premalo poudarka je na notranji, t.j. etični odgovornosti zagovornikov do uporabnikov itd. Nenazadnje je ta model tudi zelo drag, a zato nujno še ne zagotavlja učinkovitega zagovorništva za ranljive posameznike in posameznice.

Zaradi naštetih pomanjkljivosti profesionalnega zagovorništva se zavzemamo za razvoj kakovostno drugačnega pristopa, ki se bo v največji možni meri približal interesom in potrebam starejših oseb. Prav v tej točki je obstoječa mreža (socialnovarstvene) pomoči, tako vladna kot nevladna, še vedno zelo šibka. Starejši še vedno v zelo majhni meri uporabljajo možnost umika v varno hišo pred nasiljem², prav tako zelo redko koristijo druge nevladne programe pomoči: individualno svetovanje, telefonske oblike psihosocialnega svetovanja, skupine za samopomoč

1 *Primerjava profesionalnega in neprofesionalnega zagovorništva ter opis obeh modelov povzeta po Lešnik Mugnaioni, Doroteja (2010), Zagovorništvo starejših oseb. Utrip, XVIII, št. 7, julij 2010, Zbornica zdravstvene in babiške nege Slovenije – ZSDMSBZTS.*

2 *V letu 2009 je v dveh varnih hišah Društva SOS telefon bivala le ena uporabnica, starejša od 60 let. V več kot 10 letih obstoja tega programa v Društvu SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja, je bil delež starejših uporabnic vseskozi zanemarljiv.*

ipd., medtem ko so programi dnevnih centrov za starejše in druge aktivnosti, ki nastajajo v okviru društev upokoencev, dobro obiskani. Ta podatek nam je lahko pomembno izhodišče pri razmisleku, kakšno obliko zagovorništva za starejše v Sloveniji potrebujemo.

3. Kaj lahko starejšim osebam ponudi neprofesionalno zagovorništvo?

Pri neprofesionalnem zagovorništvu izhajamo iz naslednjih načel:

- Zagovornik ali zagovornica je lahko le nekdo, ki ga oseba v stiski (npr. starejši) izbere in mu zaupa. O zagovorniku odloča torej uporabnik in ne država ali katera od njenih institucij.
- Odnos med zagovornikom in starejšim je predvsem odnos zaupnosti in etične odgovornosti, v veliko manjši meri pa zunanje, formalne odgovornosti.
- Zagovorniki so praviloma tiste osebe, ki so tudi sicer v stiku s starejšim, ki vsaj nekoliko poznajo njegove potrebe, življenje, socialni položaj, zdravstveno stanje, bivalne pogoje, družinske razmere itd.
- Poznavanje starejše osebe zagovorniku omogoča, da jo obravnava in ji pomaga individualno, da ne posplošuje in da lahko z njo razvije empatičen ter zaupen odnos.
- Zagovornik je starejši osebi dosegljiv v lokalni skupnosti, društvu upokoencev, humanitarnih in nevladnih organizacijah, verskih skupnostih, socialnih in zdravstvenih ustanovah. Deluje znotraj t.i. nestigmatiziranih okolij, kjer se starejši tudi sicer družijo, delujejo, se izobražujejo, bivajo, so v kontaktih z drugimi osebami, so deležni nege in oskrbe. Tu se lahko povežejo z osebo, ki opravlja zagovorništvo za starejše in ji zaupajo svoje težave.
- Zagovornik ali zagovornica je lahko vsaka oseba, ki opravi predpisano usposabljanje, ima ustrezne osebnostne lastnosti in je aktivna v tistih organizacijah, ki bodo opravljale dejavnost zagovorništva.
- Zagovorništvo je prostovoljna in neprofesionalna dejavnost.
- Zagovorniki izvajajo zagovorništvo na podlagi certifikata o opravljenem usposabljanju ter pooblastil, ki izhajajo iz pridobljenega statusa.
- Pri tej obliki zagovorništva država zgolj vzpostavi ustrezen zakonodajni okvir in standarde za njegovo delovanje, poskrbi za strokovnost usposabljanja zagovornikov ter strokovni nadzor njihovega dela. Vsi ostali vidiki pa so stvar pristopa in delovanja različnih nevladnih in humanitarnih organizacij, lokalne skupnosti, ki bodo pridobile dejavnost (koncesijo?) zagovorništva.

3.1. Za opravljanje neprofesionalnega zagovorništva naj bi zagovorniki izpolnjevali naslednje pogoje:

a.) Opravljeno usposabljanje za zagovorništvo starejših

Izvaja ga lahko ustrezen javen izobraževalni program, ki ga financira država in ki je sestavljen multiprofesionalno. Zagotavljati mora prenos potrebnih

- multidisciplinarnih znanj s področja gerontologije, socialnega dela, psihologije, zdravja in zdravstvene nege, zaznave in obravnave nasilja, področne zakonodaje, reševanja konfliktov;
- večšin zaupnega pogovora in psihosocialne podpore, komunikacije s starejšo osebo, ki je v stiski, ogrožena ali zlorabljena ter prepoznavanja znakov zlorabe, komunikacije z institucijami ipd.

b.) Ustrezne osebne lastnosti

Empatičnost, etičnost, komunikativnost, prilagodljivost, odsotnost predsodkov in stereotipov, strpnost, odločnost, suverenost, pripravljenost na dodatna izobraževanja in na sprotno strokovno zunanje spremljanje/preverjanje lastnega dela (intervizije in supervizije), pripravljenost na sodelovanje z različnimi vladnimi in nevladnimi organizacijami ter institucijami na področju zdravja, socialnega varstva, lokalne organiziranosti.

c.) Aktivno prostovoljno delovanje v nevladnih, humanitarnih in drugih socialnovarstvenih ter zdravstvenih organizacijah, ki bi izvajale zagovorništvo starejših.

Po vzoru usposabljanj prostovoljk svetovalk na SOS telefonu bi ob koncu izobraževanja multiprofesionalni team ocenil, ali posamezni kandidat ali kandidatka za opravljanje zagovorništva izpolnjuje vse zahtevane pogoje ali ne. Aktivna in redna vključitev v izobraževanje namreč ne more avtomatično zagotavljati uspešno opravljenega usposabljanja. Končna ocena mora biti zbir različnih elementov: pridobljenih znanj, večšin, osebnostnih in komunikacijskih lastnosti.

Vse naštetu, pa tudi pogoji dela, oblike strokovnega nadzora, odgovornosti in obveznosti, ki izhajajo iz dejavnosti zagovorništva, morajo biti osebam, ki vstopajo v usposabljanje, znani že na samem začetku procesa izobraževanja.

3.2. Bistveni elementi neprofesionalnega zagovorništva so:

- uporabniki sami odločajo o svojih zagovornikih, s čemer jim omogočimo, da kljub stiski, bolezni, odvisnosti od nege ali oskrbe drugih, ohranijo del svoje moči in (so)odločajo o svojem življenju;
- uporabnik ima z zagovornikom predvsem zaupen, človeški odnos, ki

ni institucionaliziran in profesionalen, zato je za starejšo osebo tudi manj tuj in ogrožajoč;

- zagovorniki so v stiku s starejšimi, z njihovimi potrebami in morebitno prikrajšanostjo, stisko, težavo;
- odgovornost zagovornikov je predvsem etična in manj formalna, saj delujejo prostovoljno, so visoko osebno (čustveno in duhovno) motivirani;
- zagovorniki starejših so predvsem tam, kjer starejši živijo, delujejo, se družijo, kar pomeni, da so jim na voljo in pri roki, ko jih ti potrebujejo;
- z neprofesionalnim zagovorništvom krepimo povezanost v lokalni skupnosti in civilni družbi.

Šibkosti modela so tam, kjer so tudi njegove najmočnejše točke, in sicer v njegovi neformalnosti ter neprofesionalnosti:

- težko je uveljaviti povsem enotne standarde zagovorništva, saj so v mrežo vključeni prostovoljci in prostovoljke različnih poklicev, predhodnih znanj, kontekstov, stališč, osebnih izkušenj itd.;
- zaradi razpršenosti mreže organizacij s koncesijo zagovorništva ni možno natančno spremljanje in evalviranje dela zagovornikov;
- država torej ne more v celoti nadzirati dela zagovornikov, zato večji del strokovnega nadzora delegira samim organizacijam s koncesijo zagovorništva, kar omogoča tudi zlorabe sistema, slabše opravljeno delo, samovoljnost in nestrokovnost;
- možnosti prevelikega vpliva lokalnih skupnosti in civilno-družbenih organizacij (njihovih interesov, ideologij, vrednostnih sistemov) na izvajanje zagovorništva.

Zaključne misli

Kljub naštetim pomanjkljivostim modela neprofesionalnega zagovorništva menimo, da zgolj ta lahko v veliki meri sledi potrebam starejših in jim lahko v pravem trenutku ponudi empatično, zavzeto in učinkovito pomoč. Takšna pomoč je tudi lažje pristranska, kajti ranljiva in nemočna oseba potrebuje točno to: pristranski in pogumen zagovor pred drugimi osebami in institucijami. Seveda bi bilo potrebno v predstavljenem modelu neprofesionalnega zagovorništva čim bolj omejiti omenjene pomanjkljivosti in zagotoviti ustrezno strokovnost in kontinuiteto dela. Tu je vloga države in njenih strokovnih institucij ključna.

Irena Špela CVETEŽAR

Medicinske sestre kot izvajalke zagovorništva

Zdravstvena nega se izvaja na vseh področjih. Je zdravstvena disciplina, ki se ukvarja s preventivno, z izvajanjem zdravstvene nege in oskrbe. Zdravstvena nega v bistvu temelji na ugotavljanju bolnikovih potreb. To je tudi tema zagovorništva, kajti če ne vemo, kaj starostnik potrebuje, ga ne moremo zagovarjati. Izvajalci zdravstvene nege so različnih profilov- profesorice zdravstvene vzgoje, medicinske sestre, diplomirane medicinske sestre, diplomirani zdravstveniki, srednje medicinske sestre in zdravstveni tehniki. Srečujemo jih pri izvajanju zdravstvene dejavnosti na vseh nivojih, tako na primarni kot na sekundarni in terciarni. Danes je pri zbornici registriranih 16.000 izvajalcev zdravstvene nege, a niso vsi izvajalci zdravstvene dejavnosti. Tako pri nas kot v svetu smo priča problematiki zapuščenja poklica zaradi razmer v zdravstvu.

Kako vidimo pomoč starejšim v prihodnosti? Leta 2004 so ugotavljali, da bi v starosti nad 65 let potrebovalo oskrbo 7% moških in 9% žensk. Z leti se ta potreba povečuje. Gre za tistih 20%, o katerih je bilo govora. Petina ljudi nad 65 let potrebuje pomoč pri osnovnih življenjskih aktivnostih, ki ne sodijo na področje zdravstvene nege, ampak na področje oskrbe.

Področje zdravstvene nege v socialnih zavodih, v domovih starejših (v zadnjem času se pojavljajo tudi institucije, v katerih se skrbi za starejše z motnjo v duševnem razvoju), je tisto področje, kjer bomo morali tudi oblikovati ustrezne institucije za varstvo starejših in drugih skupin odraslih, ki potrebujejo institucionalno pomoč. Izvajalci v domu starejših so tako medicinske sestre, negovalke in negovalci. V našem domu (Dom Tisje, Šmartno pri Litiji) imamo na srečo tudi fizioterapevte in delovne terapevte, s čimer pa se ne morejo pohvaliti vsi domovi starejših v Sloveniji, kajti zaradi racionalizacije ta profil izginja iz domov starejših.

Ugotavljamo, da več kot polovico ljudi sprejmemo v domove zaradi bolezni. Ugotavljamo tudi, da ima vsak vsaj eno kronično bolezen, oziroma da je kar 40% takih z dvema ali več kroničnimi obolenji. Torej se srečujemo z bolnimi ljudmi, ki so poleg kronične obolezni še uporabniki velikega števila zdravil. Ugotavljamo namreč, da ljudje starejši od 80 let, jemljejo od 4 do 5 zdravil na dan, kar je tudi področje zdravstvene nege (pomoč pri dajanju zdravil oz. nadzor).

V institucijah za starejše bi lahko vključili zagovorništvo na področju izvajanja

negovalnih postopkov, zdravljenja, pridobivanja raznih pravic, zaščite pred zlorabo ipd. Svetovne študije ugotavljajo, da so starejši imetniki premoženja. Sama se srečujem s problemom, da se starejši ukvarjajo z dedovanjem. V takih primerih smo priča različnim oblikam nasilja v zvezi z dedovanjem premoženja, kar zelo negativno vpliva na naše varovance. Gre za posebno področje zagovorništva v zdravstveni negi v institucijah, kjer pogosto prihaja do različnih oblik konfliktov, tako med svojci, med sostanovalci kot tudi z izvajalci zdravstvene nege oz. oskrbe.

Kako se zdravstvena nega srečuje s problematiko izvajanja oskrbe in nege v zdravstvenih institucijah? V kratkem se bomo morali soočiti z racionalizacijo dela, kar pomeni, da bomo najbrž tarča zmanjševanja kadra. Če zmanjšamo usposobljen kader v zdravstveni instituciji, lahko pričakujemo tudi zmanjšano kakovost dela.

Posebno področje je področje zmanjševanja pravic varovancev. Bila bi vesela, če bi že imeli zagovornika, na katerega bi se lahko obrnili zaradi problematike inkontinenčnih pripomočkov. Vsakdo se v življenju sreča z inkontinenco; če ima srečo šele v starosti. Gre za uhajanje urina in blata. V zdravstvenih institucijah skoraj petina ljudi uporablja inkontinenčne pripomočke. Problem pri zagotavljanju inkontinenčnih pripomočkov v preteklem mesecu je bil ta, da je zdravstveno zavarovanje odredilo, da lahko predpisovanje inkontinenčnih pripomočkov poteka enkrat na mesec točno na določen dan, za kar skrbi računalniški program. Kot institucija in strokovnjaki na tem področju smo komaj rešili situacijo, da nismo izgubili prepotrebni inkontinenčnih pripomočkov za naše varovance, kajti naročanje inkontinenčnega pripomočka je potekalo na nedeljo, ko v hiši nismo imeli zdravnika. Gre za konkreten primer, kjer bi nujno potrebovali zagovornika. V okviru socialnih zavodov smo se organizirali in apelirali na zdravstveno zavarovalnico.

Drug problem, s katerim se srečujemo, so naši varovanci z različnimi stopnjami demence. Znano je, da imamo v socialnih zavodih v Sloveniji infrastrukturo, ki ni prilagojena potrebam dementnih ljudi. Vemo, da se število dementnih povečuje. V naših institucijah se soočamo s pomanjkanjem opreme, ki bi pomagala dementnim varovancem živeti normalno življenje.

Opisala sem dva primera, kjer se konkretno srečujemo s problematiko in kjer prepoznavamo potrebo po pomoči zagovornika pri zagotavljanju določenih pravic. Želimo si zagovornika, ki bo prisluhnil našim potrebam, s katerimi se srečujemo pri izvajanju zdravstvene nege na različnih nivojih, tudi v domovih za starejše. Takšno zagovorništvo ne bi bilo formalno, ampak si ga predstavljamo kot del etike, kot izvajanje profesionalnih znanj, razdeljenih med tiste, ki so v stiku s stanovalci. Želimo zagovornika, ki bo ugotovljene izkušnje oz. potrebe naših stanovalcev znal zagovarjati tudi navzven. Menimo, da le skupaj lahko zagotavljamo pravice starejših. Da pa bi res skrbeli za starejše in zagotavljali njihovo dostojanstvo, je treba spremeniti kulturo, ki je v naši sredini.

Aldo TERNOVEC

Zastopništvo ali zagovorništvo starejših?

Kdo smo starejši? Ali spadamo v to kategorijo starejši od 50, 60, 65, 80 ali 100 let? Kdo med nami potrebuje zagovornika? Kdo ga potrebuje bolj in kdo manj? Sem star? Potrebujem varstvo ali ga nudim? Kakšne vrste zagovornika potrebujem? Zakaj, pred kom in za koga? Nedvomno to ni samo boj proti nasilju, je tudi preventiva, urejanje pravic, pravica do informiranosti, obveznost do lastne skrbi in lastne zgradbe. Odgovori so lahko različni in se lahko hitro spreminjajo. Še hitreje se spreminjata vsebina in pristojnosti. Nedvomno največ pomoči potrebujejo tisti, ki jim zdravje in leta onemogočajo samostojno delovanje in tisti, ki jim je iz podobnih razlogov onemogočeno uveljavljanje lastne volje in pravic, skratka tisti, ki so bolj ali manj odvisni od zunanjih dejavnikov in zunanje pomoči.

Predstavljal bom razmere in potrebe prebivalcev domov, upokojujencev - varovance in oskrbovance. Izraza »varovanci in oskrbovanci« zahtevata resen razmislek, ker tudi govorita o našem odnosu do teh ljudi. V teh institucijah danes živi približno 19.000 starejših. Struktura se zelo hitro spreminja, domovi pa se spreminjajo v negovalne institucije. Po podatkih Skupnosti zavodov potrebuje kar 80 odstotkov prebivalcev teh institucij zahtevnejše oblike pomoči, kar 60 odstotkov jih ima potrjeno diagnozo demence, od tega polovica zahtevnejše oblike.

Razmere v domovih niso povsod enake. Ponekod so zelo dobre, drugod manj, zato jih ne smemo enačiti med seboj. Številne so pritožbe nad kvaliteto oskrbe, nad nego, nad odnosi, nad prehrano. Skrb zbuja dejstvo, da je med pritožbami vse več takih, ki želijo ostati anonimne. Ali ni ta strah odraz nečesa zelo resnega? Nad tem bi se morali hudo zamisliti. Sprašujem se, kaj je z institutom odličnosti in znotraj tega, kakšna je vloga in naloga sveta zavoda? Kakšna je njihova sestava? Komu odgovarjajo za svoje delo, ki naj bi bilo predvsem v službi prebivalcev doma? Kje je vloga in teža uporabnika? Kdo lahko varuje pravico uporabnika, zlasti tistega, ki sam ne more ali iz zdravstvenih razlogov ni sposoben varovati svoje pravice?

Zastopništvo ni nujno tudi zagovorništvo. Zagovorništvo bi moralo v teh primerih biti sistem, zagovornik pa oseba, ki rešuje probleme, ki jih sistem zazna. Gre za položaj ljudi, ki zaradi spominskih in drugih motenj težko skrbijo zase ali pa sploh zase ne morejo skrbeti. Kje je mesto svojcev, ki naj ne bi bili samo skrbniki,

ker je potrebno skrbnika in zagovornika ter zagovorništvo kot sistem ločiti oziroma ju dograditi. Ob tem se pojavljajo še številna razmišljanja o tem, da je potrebno v domovih spremeniti upravljanje v smeri večje učinkovitosti, da naj domovi ustvarjajo dohodke sami in da so zreli za socialno podjetništvo ter o tem, da zadnja leta gradimo domove predvsem z zasebnim kapitalom z bistveno višjimi cenami. Kje so in kje bodo varovalke pravic uporabnikov? Ali taka in podobna razmišljanja, s težnjami zmanjševanja vloge socialne države, ne vodijo v razgradnjo socialnega sistema?

Ob zagotavljanju vpliva civilne družbe bi morali v teh institucijah imeti pravno trden položaj zagovorništva in zagovornika, ki bi tesno sodeloval z zagovorniki na drugih strokovnih področjih. Brez varuha pacientovih pravic bomo težko zagovarjali pravice do kvalitetnega zdravljenja oziroma kvalitetne zdravstvene oskrbe ipd. Prijavitelj kršitev osnovnih človekovih pravic pač ne more biti oškodovanec v primeru, če ima težave, ki so pogojene s spominskimi motnjami oziroma v primeru, če je on, ali celo svojci, ustrahovan.

Angelca ŽIBERNA

Zagovorništvo starejših kot pomoč pri zaščiti človekovih pravic in temeljnih svoboščin

Zagovorništvo je v naši družbi šele v začetku razvoja, namenjeno pa je zaščiti, varovanju in zastopanju pravic ranljivih skupin, kot so otroci, mladoletniki, bolniki, starejši, invalidi in osebe z različno razvojno prizadetostjo.

Na posvetu o zagovorništvu leta 2009 na Brdu pri Kranju, je bila pozornost namenjena otrokom in urejanju vprašanja zagovorništva nasploh. Tam je tudi nastala pobuda, da obstaja potreba za zagovorništvo še drugih ranljivih skupin, med njimi tudi starejših ljudi s posebnimi potrebami pomoči.

Na letošnjem tradicionalnem posvetu o nasilju nad starejšimi je bila v Državnem svetu predstavljena potreba po zagovorništvu starejših oseb, ki potrebujejo pomoč pri zaščiti človekovih pravic. Na posvetu so strokovnjaki iz različnih institucij poudarili, da je zagovorništvo ranljivih skupin starejših treba uvesti čim prej, še zlasti na lokalnem nivoju. Podanih je bilo veliko pobud in stališč, ki so koristna osnova za urejanje teh vprašanj.

Zagovorništvo je namenjeno varovanju in zaščiti pravic ranljivih skupin kadar jih ogrožajo nasilje, zlorabe, diskriminacija, kršitev človekovih in bolnikovih pravic, in ko sami ne znajo ali ne zmorejo reševati življenjskih vprašanj. Zagovorništvo potrebujejo otroci, mladoletniki, bolniki, invalidi, duševno ali drugače prizadete osebe, starejši ljudje, ki sami ne zmorejo reševati življenjskih vprašanj. Te osebe tudi ne zmorejo razumeti situacije, ki zahteva obrambo pravic, ne zmorejo izraziti svojega mnenja, svojih potreb, identitete in tudi nimajo ustreznih svojcev ali drugih oseb v okolju, ki bi jim lahko pomagale.

Naloge zagovornice oz. zagovornika so, da zastopa interese oseb, ki iščejo pomoč pri institucijah kot so CSD, sodišča, policija, ali druge javne ustanove, ki potrebujejo pooblastila zastopnikov oz. pooblaščenecv. Zagovornika oz. zagovornico starejših potrebujejo skupine ljudi v domačem okolju, v domovih starejših občanov in v institucijah, kjer se izvajajo programi za starejše. Cilj zagovorništva je omogočiti starejšim in drugim ranljivim skupinam zavedanje svojih pravic in odgovornosti, ustvarjanje pogojev, da s pomočjo zagovornika uveljavijo svojo moč pri soodločanju, da pridobijo večjo zaščito v preprečevanju izključenosti ponižanih, diskreditiranih

občanov v raznih okoljih.

Pred nedavnim je bila sprejeta Evropska listina pravic in odgovornosti starejših, potrebnih dolgotrajne oskrbe in podpore, kar dokazuje, kako nujno je zaščititi človekove pravice in dostojanstvo na različnih področjih.

Za ureditev zagovorništva je treba opredeliti koncept zagovorništva, zakonske in normativne osnove, razmejiti naloge varuha človekovih pravic in bolnikovih pravic, vloge CSD, zdravstvenih služb in policije, pri tem pa okrepiti vlogo nevladnih organizacij.

Nadvse pomembna je izbira zagovornice oz. zagovornika. To naj bi bila oseba, ki ima ustrezne osebnostne lastnosti kot so etičnost, komunikativnost, zaupljivost, strpnost, znanje s področja gerontologije, socialnega dela, psihologije in poznavanje temeljev s področja zakonodaje. Kazati mora pripravljenost za pridobivanje novih znanj in metod s področja intervizije, supervizije in uživati zaupanje uporabnikov. Opredeliti je treba njegove pravice in odgovornosti.

Prednost neprofesionalnega zagovorništva je tudi v tem, da deluje na lokalnem nivoju in da je dosegljivo starejšim ljudem, s čimer ima večjo možnost spoznati razmere uporabnikov. V začetni fazi naj bi se zagovorništvo razvijalo neprofesionalno, lahko bi pridobili upokojene strokovnjake. Zato bo potrebno opredeliti, kdo imenuje zagovornike, kdo jih usposablja, jim podeljuje certifikat. Skratka, potrebno bo imenovati strokovni tim, ki bo usmerjal razvoj zagovorništva.

Ana CANJKO

Zaščita dostojanstva in človekovih pravic oseb z demenco

Pred več kakor sedmimi leti smo pričeli svojci oseb z demenco z neformalno obliko medsebojne pomoči in prav tako z neformalno pomočjo osebam z demenco v enem od domov za starejše. Združili smo se zato, ker je bilo stanje nevzdržno. Ker smo bili v domu tako rekoč vsak dan, to pomeni tudi ob praznikih, sobotah in nedeljah, smo zelo dobro vedeli kaj se dogaja na oddelku, namenjenem osebam z demenco. Koliko prikritega, pa tudi odkritega nasilja so lahko vsak dan deležne osebe z demenco! Kako človeka nevredno življenje živijo, prepuščene preobremenjenemu, premalo izobraženemu in slabo plačanemu kadru!

Kdo bo delal na oddelku, koliko časa, koliko jih bo skrbelo za 24 ali 25 oseb z demenco, je bilo menda napisano v programih, ki jih svojci nikoli nismo videli. Videli pa smo, da je ob popoldnevih in dela prostih dnevih na oddelku 2,5 ali celo manj negovalcev za 24 oseb z demenco. Večina od stanovalcev se niti nahraniti ni znala sama. Negovalnega osebja je bilo absolutno premalo, zato je opravljalo to, kar pač je, hitro, površno ali pa sploh ne. Kako bodo ravnali z demencnimi, kako jih bodo nahranili v pol ure, jim dali tablete, obkladke, jih oblekli, dvignili itd.? Vse to je bilo prepuščeno iznajdljivosti negovalnega osebja, ki je ta oddelek poimenoval tudi »kazenski oddelek za kader«.

Ko so postale razmere nevzdržne in je negovalno osebje zahtevalo, da je na oddelku več osebja, jim je odgovorna sestra zagrozila, da bo zaposlila Ukrajinke namesto njih. Kaj se je dogajalo na tako imenovanem »zaprtem«, pozneje poimenovanem »varovanem oddelku«, nadrejenih ni zanimalo. Če smo se pritožili nad čem, so nam povedali, da ni dovolj kadra zaradi neustreznih normativov. Če smo še vztrajali, nam je bilo rečeno, da je dom že tako prepoln, zadnji argument pa je bil »da se pritožujemo samo tisti, ki imamo slabo vest, ker smo dali svojce v dom«.

Da bi bilo delo za osebje znosnejše in lažje, se le-to ni ustavilo pred nobenim ukrepom. Ob negi oseb z demenco, ki smo ji bili priča, ni bilo mogoče govoriti o nikakršni empatiji, še celo usmiljenju ne. Varovanci so bili osebju le predmet dela, ki je dobil ob namestitvi na oddelek takoj plenično predlogo, ne glede na to, ali jo v resnici potreboval ali ne. Časa ali volje za pomoč osebja pri odvajanju enostavno ni bilo. Prav nič jih niso zanimale želje, počutje ali potrebe oseb z demenco. Klicanje po

imenih in tikanje varovancev je bilo zanje nekaj povsem samoumevnega. Še radio na oddelku je bil naravnani na glasbo, ki je bila vseč osebju in ne varovancem.

Ob sobotah, nedeljah in praznikih je bila na oddelku največkrat dežurna mlada negovalka, ki je po hitrem usposabljanju postala sestra. Mirno je tresnila varovanca, ki je sicer govoril tri tuje jezike, po zadnjici, če pri previjanju ni miroval. Pokazala mi je tudi metodo hitrega dajanja zdravil, in sicer: »Zatisneš nos in ko (varovanec-op.ur.) odpre usta, hitro porineš zdravilo čim globlje v goltanec; če to ne uspe, vržeš zdravilo v koš in narediš kljukico«. Prav tako jih ni motilo, če oskrbovancu visi glava čez rob postelje in z njo opleta, medtem ko ga previjajo. Vse po principu, da je le osebju lažje in da je delo hitro opravljeno.

Tudi v primeru kopanja varovancev je bilo tako. Če tega dela niso opravili »praktikanti« ob veliko zabave in smeha, ga je opravila »gospodinja«. Nismo mogli dobiti podatka, kolikokrat na mesec mora biti okopan posamezen stanovalec oddelka. Potem, ko sem si enkrat »izborila« prisotnost pri kopanju varovancev, bi, če bi ta »ritual« videla že prej, nikoli več ne zahtevala, da mamokopajo vsaj enkrat mesečno. Oprema negovalke je bila takšna, kot da bi šla v pralnico avtomobilov. Visoki gumijasti škornji, gumijast predpasnik, gumijaste rokavice na rokah in cev za vodo. Res je - ne prha, cev za vodo! Najprej namilimo celo telo z isto gobo od las do mezinca na nogi. Koga briga ali gre pena v oči, ali je milo za po telesu ali pa je to šampon. Koga briga ali je voda premrzla, ali da je brizg premočan- to se usklajuje kar sproti. Videla sem obraz moje mame, ki je ležala gola, z zaprtimi očmi in iz njega razbrala, »da bo le čim prej minilo«.

Takrat še nismo vedeli, kaj sklepa Evropski parlament, o čem se dogovarja stroka na kongresih in posvetih, kako daleč so raziskave o zdravljenju demence. Tudi nismo vedeli, da obstaja na spletu toliko literature o demenci in njenem raziskovanju ter da se ukvarja z demenco tako veliko organizacij in posameznikov. Takrat nismo vedeli drugega kot to, da je treba tem ljudem pomagati.

Danes, ko je neformalno združenje svojcev preraslo v projekt RESje, poznamo razmere pri nas in v tujini. Vemo, da je bilo tisto, kar smo videli in kar so doživeli dementni varovanci, hudo narobe. Vemo, da se podobno dogaja ne samo v Sloveniji, ampak tudi drugod po Evropi, sicer ne bi postavljali pravice do dostojanstva in zaščite človekovih pravic na prvo mesto tudi na ravni Evropske unije.

Iz raziskav ILC Velika Britanija je razvidno, da število bolnikov z demenco v EU strmo raste. Nekatere evropske države že obravnavajo demenco in alzheimerjevo bolezen kot pandemijo. Evropske države pozivajo nevladne organizacije, naj spodbudijo vlade k pripravi akcijskih načrtov za razreševanje problemov na področju demence. V resoluciji Evropskega parlamenta o duševnem zdravju iz 2009 je v poglavju »Duševno zdravje starejših« med drugim zapisano, da destigmatizacija

duševnih bolezni vključuje opustitev uporabe invazivnega in nečloveškega ravnanja ter ravnanja, ki temelji na zapiranju ljudi v zavode. V letošnjem letu je Evropski parlament sprejel deklaracijo, po kateri mora postati demenca ena od prioritete javno-zdravstvenega sistema v državah EU. Posebej je izpostavljen pomen ohranitve dostojanstva ljudi z demenco in preprečevanju kršitve njihovih pravic.

Recimo, da se je od tedaj kaj spremenilo na bolje tudi pri nas. Sedaj imamo v Sloveniji prvi zakon, ki vsaj delno ureja to področje, to je Zakon o duševnem zdravju. A radi bi ga spremenili, še preden so bili sploh vzpostavljeni pogoji za njegovo uveljavljanje v praksi. Zakaj bi bilo potrebno Zakon o duševnem zdravju spremeniti prav na področju zagovorništva? Prav gotovo to ni predlog uporabnikov oz. njihovih skrbnikov in svojcev. Sprejet je bil tudi Pravilnik o kadrovskih, tehničnih in prostorskih pogojih za uresničevanje nalog na področju duševnega zdravja v domovih za starejše. Po podatkih je pred sprejemom pravilnika, ki ureja osnovne pogoje za vzpostavitev varovanih oddelkov v DSO, imelo take oddelke 88 slovenskih domov. Podatkov o tem, koliko domov ima oddelke v skladu s predpisanim pravilnikom, še ni. Vemo pa, da večina domov nima več posebnih oddelkov za osebe z demenco. Kje pa so sedaj te osebe, če je večina domov ukinila varovane oddelke zato, ker nimajo pogojev za njihovo delovanje v skladu s pravilnikom? V kakšnih pogojih zdaj živijo ti ljudje? Ali imamo res čas za odlaganje tega vprašanja in vest za spraševanje v stilu »zagovorniki da ali ne«? To ni vprašanje, ki si ga postavlja civilna iniciativa, to je vprašanje, ki ga postavljajo izvajalci in stroka. Seveda je vsem jasno, zakaj. Ali se bomo ustavili ob tem?

Civilno zagovorništvo bi se moralo po našem mnenju še razširiti na vejo neodvisnega zagovorništva. Znano je, da se radi zgledujemo po tujih izkušnjah predvsem takrat, ko nam to ustreza. Zakaj se ne bi tudi v primeru zagovorništva in predvsem zastopanja človekovih pravic in ohranitvi dostojanstva ter zaščiti osebne integritete zgledovali po izkušnjah v tujini? Tam poznajo več vrst zagovorništva in ne le takšnega, na kakršnega se pripravljamo pri nas in ga postavljamo pod vprašaj. Pri nas se izobražujejo prvi zagovorniki, ki bodo spadali pod resor Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, a se je že pri opravljanju njihove prakse zataknilo. Nekatere ustanove nad njihovo prisotnostjo niso navdušene in se zato le-ti vozijo kilometre daleč, tja, kjer so jih voljni sprejeti.

Ne le, da je nujno, da Zakon o duševnem zdravju vključuje zagovornike, ki jih imenuje ustrezno ministrstvo, ampak bi ga bilo potrebno čim prej razširiti še na področje neformalnega, nevladnega, civilnega zagovorništva. Vzporedno bi ga morali načrtovati kot obliko civilnega, nevladnega zagovorništva, ki bi ga vodile NVO oziroma za to usposobljene organizacije ali združenja. V naši državi je, če se lahko zanesemo na statistični izračun, nekje med 25.000 in 35.000 starejših dementnih oseb. Če vzamemo, da je »samo« 10% od teh izpostavljenih neprimernemu ravnanju

in vsakodnevnemu kratenju osnovnih človekovih pravic in predvsem dostojanstva, potem se pri vprašanju uvajanja zagovorništva ne bi smeli obotavljati. S skromnim številom zagovornikov, izšolanih in podrejenih vladni organizaciji, smo (namerno) prezrli vse tiste, ki zagovornikov ne bodo mogli dobiti zato, ker jih bo premalo.

Vsi imamo pravico do osebne integritete in zaščite človekovih pravic. Pogovarjamo se o nasilju nad starejšimi, tistimi, ki to nasilje lahko izrazijo, se postavijo zase, a pozabljamo na deset tisoče tistih, ki tega zaradi narave bolezni tega ne morejo storiti. Če se zagovorništvo za starejšo populacijo danes kaže kot nuja, potem pri vzpostavitvi zagovorništva za osebe z demenco in drugimi duševnimi obolenji ne bi smeli niti trenutek premišljovati o njegovi potrebnosti. To je vsekakor še bolj nujno kot v primeru ostalih starejših ljudi, ki se znajo postaviti zase. Pozabljamo tudi na to, da so številni med njimi vsakodnevno izpostavljeni najhujši obliki zlorabe, to je, da so oropani človečnosti.

Vse več ljudi se zanima za svoje pravice in vse več je razprav o tem, da so ljudje z demenco najbolj izpostavljena skupina za zlorabe in nasilje. Zadeve se premikajo, čeprav ne ves čas na bolje in tudi ne ves čas naprej. Bomo tokrat stopili korak naprej ali bomo cepetali na mestu? Morda bi morali vsake toliko čase vendarle prebrati katero od zgodb, zapisanih v uvodu tega prispevka ali pa prisluhniti kateri od zgodb, ki nam jih pripovedujejo svojci po našem odprtem telefonu. V tem trenutku je nujno treba nekaj ukreniti, saj je v zvezi s skrbjo za osebe z demenco v domovih nastal vakuum, medtem ko smo se področja življenja oseb z demenco v domačem okolju tudi komajda dotaknili. Nujno bi bilo treba vzpostaviti evidenco obolenih vsaj za Alzheimerjevo boleznijo in vzpostaviti boljše in predvsem bolj poglobljeno socialno mrežo in pomoč na domu. S tem bi se prav gotovo povečala kvaliteta življenja oseb z demenco in tistih, ki zanje skrbijo in se posledično zmanjšalo število in obseg kršitev človekovih pravic. Zagovorništvo ne bi smelo biti vprašanje, pač pa čimprejšnja realnost.

Na področju zaščite človekovih pravic in dostojanstva oseb z demenco smo šele na začetku. Razmisliti bi morali o tem, kako narediti življenje osebam z demenco in njihovim svojcem ter negovalcem znosnejše. Za doseganje cilja zvišanja kakovosti življenja osebam z demenco in njihovim svojcem ter negovalcem, bi morali za začetek združiti moči vsi: domovi, vlada, svojci, stroka in NVO. Brez medsebojnega povezovanja in skupnega delovanja bodo rezultati našega dela le kaplja v morje problemov.

RAZPRAVA*

MILAN PAVLIHA, predsednik strokovnega sveta ZDUS

O nasilju nad starejšimi na trgu dela, za katere nikakor ne bi mogli reči, da so stari, smo se že veliko pogovarjali na festivalih za tretje življenjsko obdobje in na to temo obstaja veliko strokovne literature. Dovolite mi opazko o besednem oziroma terminološkem nasilju. Ne morem pristati na to, da bi le ena stroka ali ena inštitucija zaobjela številna poimenovanja in različne dogodke v življenju ljudi. Nedvomno bo treba šele sprožiti nacionalno razpravo na to temo in to na interdisciplinarni ravni, kar bo privedlo do bolj enoznačnih pojmovanj.

Naslednja teza je, da te teme sploh ne bi bilo, če ne bi bili priča tolikšni diskriminaciji staranja in starejših. Ta diskriminacija nastopa že zelo zgodaj in ne šele pri 80-ih letih. Semantika slovenskega jezika kaže drugačno razumevanje za iste pojme kot pri drugih narodih. Zato smo v Zvezi društev upokojencev že zdavnaj predlagali, da naj, dokler se ne dokopljemo do splošno veljavne »terminologije«, sprejmemo terminologijo Evropske unije. V Zvezi društev upokojencev, pa tudi na Socialni zbornici, smo se na to temo zelo trudili, saj smo imeli prvi posvet o diskriminaciji zaposlovanja starejših na Socialni zbornici. Nikjer drugje še ni bilo govora o nasilju delodajalcev nad starejšimi, čeprav se le-to dnevno dogaja in o njem lahko beremo v časopisju. Pojavlja se v zelo prefinjenih oblikah. In koga tovrstno nasilje zadeva? 80-letnikov ne!

Ponujajo se drugačne, bolj domišljene rešitve, kot jih npr. poznajo v Evropski uniji, kar pomeni, da bi bilo treba začeti delo z zaposlenimi in ne z brezposelnimi. Z brezposelnimi se je treba začeti ukvarjati dovolj zgodaj, da bodo lahko podaljševali svoj delovni čas. To pomeni, da se je treba ukvarjati s 50-letnimi ali še mlajšimi, da bodo pridobili nove kompetence, novo izobrazbo, nove sposobnosti. Gre za uveljavljanje človekovih pravic v najširšem kontekstu. Omenim naj, da je pred leti ZDUS izdal knjigo Prave in soodgovornost življenja v starosti, s katero je opozoril na vso paleto diskriminacij in nujne potrebe po uveljavljanju človekovih pravic.

* skrajšana razprava po magnetogramskem zapisu

Na zadnjih dveh festivalih za tretje življenjsko obdobje smo opozorili na eklatantne kršitve direktive Sveta Evrope. Slovenija je po teh ugotovitvah med največjimi kršiteljicami in izvajalka diskriminacije proti starejšim. Ugotovljeno je bilo, da se kar 41 odstotkov upokoјencev počuti zapostavljene in izločene iz družbe. Zato je na tem področju preveč leporečenja in premalo storjenega. Lahko imamo še 105 posvetov, a kakšni bodo njihovi učinki?

A vendarle se izboljšuje soodgovornost starejših za aktivno socialno in delovno vključevanje. Tu gre za premik. Ministrstvo za delo je z Zakonom o malem delu, ki so ga mladi tako napadli, pravzaprav naredilo kvaliteten premik naprej na področju nadaljševanja polne aktivnosti starejših in na ta način zmanjšalo diskriminatoren odnos do starejših.

RUDI CIPOT, državni svetnik

Smo družba, ki temelji na štirih stebrih: politiki, gospodarstvu, civilni družbi in medijih. Civilna družba išče prostor v parlamentu in želi odmev v politiki in tudi v realizaciji v obliki zakonskih ukrepov. A žal ta glas še ni zadosti močan. Mediji iščejo druge zanje bolj zanimive teme. Starostniki jih ne zanimajo. Ne zanimajo jih tudi problemi mladih, razen če so ekscesni. To pomeni, da se bo v tej družbi verjetno potrebno še veliko se pogovarjati in tudi ponavljati nekatere vsebine in posvete.

Zaključki z vrste posvetov so koristna napotila, ki bi jih moral zakonodajalec sprejemati, o njih razmišljati, jih drugače razumeti, kot jih mogoče razume v tem trenutku. Zaradi tega je prav, da so med nami tudi predstavniki ministrstev, saj so operativno bolj vpeti v problematiko, kot npr. ministri, ki se velikokrat menjajo sorazmerno na hitro. Strokovni delavci s posameznih ministrstev z naših posvetov odnesejo prave vsebine in tak je tudi namen tega posveta.

Starejši od 50 let, tako tisti, ki so aktivni, kot starejši, ki se sami lahko vzdržujejo in funkcionirajo, in tudi tisti, ki so nemočni, zaradi sprememb v družbi potrebujejo ta institut. Tudi sam zagovarjam mnenje, da je potrebno narediti prej še vse drugo, posebej v izobraževalnem sistemu. Izobraževanje je proces, ki traja vse življenjsko obdobje, od dojenčka do starca, ker je človek ustvarjen kot bitje, ki se zmore v vsakem starostnem obdobju učiti.

Ukrepi bi morali iti v smeri, da inštitucije, se pravi ministrstva, dejansko sprejmejo ukrepe na podlagi današnje razprave. To pomeni, da standardizirajo naloge zagovornika, uredijo usposabljanje, ustvarijo mrežo, da bo lahko veliko teh zagovornikov dejansko prihajalo na prostovoljni bazi, kajti v sebi morajo imeti etični kapital. To morajo biti posamezniki, zreli za opravljanje take funkcije. Prepričan

sem, da bo to dolgotrajen proces, nad katerim bo zagotovo- po svoji specialni dolžnosti- najverjetneje skrbel Varuh človekovih pravic. V njegov spekter skrbi za človekove pravice, spada tudi skrb za starejše in za njihov položaj.

DARINKA FRAS, predstojnica OE Patronažno varstvo Maribor

Nasilje je bilo in ga je vedno več med nami. Vendar je nasilje v družini zelo težko prepoznati. Zaradi strahu smo o nasilju tudi slabo seznanjeni. Starejši ljudje se bojijo. Bojijo se sprememb, bojijo se odklonilnega odnosa v lastnem okolju, v družini in v širšem okolju. Starejši potrebuje zelo veliko časa, da vzpostavi zaupljiv odnos do človeka, ki mu lahko zaupa in da se v njemu utrdi gotovost, da ne bo doživel še hujših posledic in večjega nasilja. Pri tem izhajam iz lastne prakse.

Odkrivanje nasilja v družini zahteva zelo veliko znanja, potrpežljivosti, celostne obravnave iz vseh vidikov (fizičnega, socialnega, duhovnega in kulturnega). Zato se mora z odkrivanjem nasilja ukvarjati zelo izobražen človek. Odkrivanje nasilja zahteva veliko pozornosti, veliko požrtvovalnosti in veliko empatije. Vesela sem, ko danes govorimo o zagovorništvu, o zagovorniku, pa vendar menim, ne smemo pozabiti na vse tiste institucije in ljudi, ki že sedaj prihajajo v stik s posameznikom v družini.

Okrepiti moramo obstoječo patronažno službo. Patronažna medicinska sestra v družini zazna veliko sprememb, ki negativno ali pozitivno vplivajo na zdravje in sobivanje vseh ljudi. Pa vendar, kako naj patronažna medicinska sestra odkriva pravočasno in na dovolj strokoven način nasilje v družini, če pa ima po pravilih obveznega zdravstvenega zavarovanja na leto plačana samo dva preventivna obiska. To je smešno. Patronažni medicinski sestri je na njenem terenskem področju zaupanih okoli 2.200 do 2.300 prebivalcev. V štirih do petih letih spozna terensko področje skoraj do podrobnosti. Informacij ne pridobiva samo v družini, ampak tudi iz sosedstva, od drugih institucij in na podlagi tako strnjenih podatkov nato načrtuje svoje delo. Še zlasti je pozorna tam, kjer bi eventuelno lahko šlo za zanemarjenost, za verbalno nasilje, za tisto, kar je prepoznavno navzven. Tisto, kar je prepoznavno navznoter, pa pridobi postopoma, in to šele, ko pridobi empatijo, zaupanje posameznika. Šele po pridobitvi teh informacij nastopi druga stopnja. A takrat starostniki prosijo sestro, naj tega ne pove nikomur. In takrat pride na nas hudo breme: narediti ločnico. In kje je zgornja meja, ko lahko sestra preseže in poruši empatijo in zaupnost?

Zagovornik ne more biti nekdo, ki je poslan iz institucije, ki bo izpolnil formular in nič drugega. Za prepoznavanje nasilja je treba veliko znanja in potrpežljivosti. Nasilje lahko prepozna nekdo, ki prihaja v družino, ki ga družina dobro pozna v veselih in pa tudi v žalostnih trenutkih.

ANTON TONČEK KOS, Zveza društev slepih in slabovidnih

Predlagam, da pristopimo k realizaciji in manj govorimo. Izhajal bom iz baze, kjer živim. Naša patronažna služba v Murski Soboti je uspešna. Problem pa je na terenu, kjer je patronažnih sester premalo in zadev ne morejo urejevati kot bi želeli, imajo zamike in zamude. To so napake, ki jih mora država popraviti.

Centri za socialno delo in vrsta institucij se soočajo s prostorskimi problemi. V eni sobi so trije ali štiri referenti. Dogajajo se napake. Na primer, ko pride stranka in en referent pravi, da ni uspela, da je prošnja zavrnjena, pa mu drugi referent reče nasprotno, da je v zadevi uspel. To so napake, ki jih v bazi poznamo. Zadeve se pri nas prepočasi odvijajo. Preveč je birokracije. Birokracijo je treba nekje ukinjati.

Govora je tudi o prostovoljcih. Ti prostovoljci se morajo vživeti, moramo jih uporabiti. To so najboljši ljudje za pomoč sočloveku in celo brezplačni. Danes je premalo prijaznosti- samo lepa besedica, dotik in nasmeh- in to je to. Tega v naši družbi ni. Tudi ko gre za sosede. V blokih se sploh ne poznajo. Ni vse samo bogastvo, avtomobili in hiše. Na človeka se pozablja! Nanj se pozablja tudi v okolju njegove družine.

Predlagal bi, da bi starejši ljudje imeli neko rubriko o svojem življenju, da bi se o njih pisalo, da bi v šolah mladi o starejših govorili, da bi se te zadeve odkrivalo, povedale, gladile in tako dalje. Učne programe imamo obsežne, kar pa zadeva eksistence človeka, smo nula. To so zadeve, nad katerimi naj se država zamisli in v tem smislu nekaj spremeni.

SLAVICA GOLOB, Društvo upokojencev Duplek

Družba se premalo zaveda prostovoljnega dela. V Sloveniji je 250 društev, ki so se vključili v projekt *Starejši za starejše, pomoč starejšim na domu*. Gre za pomembno humano dejavnost, o kateri je premalo povedanega, premalo zapisanega in premalo upoštevanega. Kot prostovoljci z veseljem dostopamo do posameznika, ki je potreben pomoči. Društva upokojencev v Sloveniji se trudijo aktivirati vse tiste, ki so še aktivni (izletništvo, druženje, kultura, razne sekcije), ampak najtežje je onemoglemu, tistemu, ki ostane doma, izgubi še partnerja, ki je finančno prizadet, ker je tudi ena pokojnina manj, a fiksni stroški ostanejo. Ti se nimajo na koga obrniti. Mnogi mladi so zaposleni od jutra do večera ali oddaljeni od kraja in prostovoljci smo tisti, ki lahko tem ljudem pomagamo.

Sprejemajo nas s hvaležnostjo in podporo. Več nam zaupajo, kot zaupajo socialni službi. Ko nas sprejmejo, se potožijo. Na žalost je psihične in fizične agresije ogromno. Prehoditi bomo morali še dolgo pot, da bomo napisano približali

uporabniku. Čeprav se veliko piše o agresiji, se ta še vedno dogaja. Mi smo tisti, ki moramo znati k temu problemu pristopiti in da se tudi tisti, ki agresijo izvajajo zavejo, da obstaja nekdo, ki na žrtve misli, jim pomaga. Zato priporočam, da še naprej sodelujemo s patronažno službo.

Državni svet Republike Slovenije je na 32. seji 8. 12. 2010, na podlagi 29. in 67. člena Poslovnika Državnega sveta (Uradni list RS, št. 70/08) ter na podlagi posveta z naslovom *Zagovornišтво starejših*, sprejel naslednje

SKLEPE:

Državni svet Slovenije in Zveza društev upokojencev Slovenije sta 14. junija 2010 ob Svetovnem dnevu boja proti nasilju nad starejšimi ljudmi organizirala posvet o zagovorništvu starejših ljudi. Posvet je vodil državni svetnik Rudi Cipot.

Uvodoma je predsednik Državnega sveta mag. Blaž Kavčič med drugim izpostavil: »Medgeneracijsko povezovanje, sodelovanje oz. sožitje se lahko udejanja v različnih oblikah, njegov največji sovražnik pa so predsodki o starosti. Strinjam se z mislijo Swetta Mardena Orisona, da »edine resnične omejitve naših možnosti ležijo v naših lastnih mislih in predstavah«. Stereotipi so velika ovira. Dejstvo, da postaja slovenska družba opredeljena z naraščajočim deležem starejše populacije, terja v prvi vrsti spremembo naših vrednot, norm, tradicije in navad. Odpraviti moramo strah pred staranjem ter spremeniti klišeje, mite in predsodke, ki enačijo starost z družbenim bremenom in šibkostjo. Novi modeli delovnih razmerij in nove možnosti izobraževanja in usposabljanja morajo temeljiti na ustvarjalnosti, vključenosti in radoživosti tudi po 60. letu starosti«.

Na posvetu so z razpravami sodelovali predsednica Zveze društev upokojencev Slovenije dr. Mateja Kožuh, dr. Janja Romih iz Direktorata za socialne zadeve Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, mag. Bojana Cvahte, direktorica strokovne službe Varuha človekovih pravic, mag. Darja Kuzmanovič Korva, sekretarka Skupnosti centrov za socialno delo Slovenije, Zdenka Tičar, podsekretarka na Ministrstvu za zdravje, Irena Špela Cvetežar, vodja delovne skupine za nenasilje v zdravstveni negi pri Zbornici zdravstvene in babiške nege Slovenije - Zvezi strokovnih društev medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Slovenije, Martina Horvat, predsednica Sekcije medicinskih sester v patronažnih dejavnosti Zbornici zdravstvene in babiške nege Slovenije - Zvezi strokovnih društev medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Slovenije, Doroteja Lešnik Mugnaioni, prostovoljna strokovna sodelavka Društva SOS telefon za ženske in otroke, doc. dr. Jana Mali s Fakultete za socialno delo in Aldo Trnovec, predsednik pokrajinskega DU Nova Gorica.

Na podlagi pisnih in ustnih referatov ter razprave so bili izoblikovani naslednji

zaključki:

V zadnjem obdobju se na področju zagovorništva pojavljajo številne ideje kako ga opredeliti in organizirati. Zaznana je tudi potreba, da bi se zagovorništvo organiziralo na nivoju države s sprejemom Zakona o zagovorništvu, zagovorništvo samo pa naj bi se izvajalo preko Urada za starejše ali pa Urada za zagovorništvo. Konkretno pa se zagovorništvo že izvaja na nekaterih področjih v obliki pilotnih projektov (zagovorništvo otrok), na drugih s sprejetjem zakonodaje (na področju pacientovih pravic, na področju duševnega zdravja ter na področju preprečevanja nasilja v družini), na tretjih z jasno izraženo potrebo (zagovorništvo starejših in invalidov), na vseh pa s številnimi razvojnimi programi.

Starejšim osebam naj se v okviru tega zakona zagotovi zagovornika, ki naj varuje osnovne človekove pravice. Zagovornika naj se opredeli kot osebo, ki mora izpolnjevati formalne pogoje kot so izobrazba, izkušnje, nadzor, in dodatne pogoje kot so osebnostne lastnosti, nekaznovanost, sposobnost komunikacije, spoštljivost, dobra sposobnost komunikacije itd. Ob tem je pomembno za vse zagovornike določiti enake pogoje. Opredeliti je treba laično, profesionalno in vrstniško oz. kolektivno zagovorništvo.

Z ureditvijo zagovorništva postavljamo nek sistem relativno na novo, pri čemer gre tudi za delno prekrivanje nalog s centri za socialno delo. Zato je potrebno ločiti, kdaj je lahko zaposleni na centru tudi zagovornik. Prav tako je treba opredeliti odnose med zagovorniki in uporabniki ter njihovimi skrbniki.

Temeljna funkcija zagovorništva je krepitev posameznikove moči v vseh pogledih, kot so preprečevanje vseh izključujočih, poniževalnih in diskreditirajočih situacij v vsakdanjem življenju ranljivega posameznika, družbena emancipacija obrobnih družbenih skupin in drugo. Pri zagovorništvu je treba jasno opredeliti pojme kot so zagovornik, zastopnik, skrbnik, spremljevalec, zaupanja vredna oseba itd.

Postopki ugotavljanja upravičenosti do zagovornika naj bodo brezplačni in predvsem preprosti. Delovanje zagovorništva naj se uredi enotno, na nivoju države v uradu, sicer pa naj bo organizirano regijsko skozi t.i. zagovorniške pisarne. Takšne pisarne naj bi imele stalno zaposleno osebo, ki bi med drugim koordinirala delo med plačanimi zagovorniki.

V okviru zakona je potrebno opredeliti tudi strokovno usposabljanje zagovornikov, specializacijo za posamezno področje zagovorništva in zagotavljanje potrebnih finančnih sredstev za delovanje zagovornika. Razmisliti je potrebno tudi o uvedbi podeljevanja koncesij za zagovornike.

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve naj v predlaganem Zakonu o zagovorništvu posebej opredeli pogoje, kdo lahko izvaja zagovorništvo starejših

(centri za socialno delo, medicinske patronažne službe, domovi za ostarele, društva upokojencev, zdravstvena nega pri Zbornici zdravstvene in babiške nege Slovenije - Zvezi strokovnih društev medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Slovenije, SOS telefon, itd.). Prav tako je treba opredeliti pristojnosti in naloge zagovornikom. Institut zagovorništva naj bo organiziran kot neodvisni avtonomni organ, v okviru katerega bi se zagovorniki specializirali za posamezna področja.

V predlogu zakona je treba opredeliti tudi uporabnika uslug zagovornika, med katere lahko prištevamo osebe, ki same niso sposobne poskrbeti zase in za zaščito svojih pravic. Uporabnik je lahko tudi oseba, ki nima podpore v družini, ki doživlja zlorabe, nasilje ali zanemarjanje znotraj družine ali institucije.

Poleg zagovornika je potrebno opredeliti tudi druge osebe, ki pomagajo uporabnikom pri uveljavljanju njihovih pravic, kot so npr. skrbnik, spremljevalec in drugi. Tako je skrbnik oseba, ki je s strani centra za socialno delo imenovana za zaščito pravic in koristi posameznika, ki ni sposoben ščititi svojih osebnih ali premoženjskih koristi. Razlogi za imenovanje skrbnika so resno ogrožena uporabnikova osebna varnost ali materialna pravna varnost. Največkrat so za skrbnika imenovane osebe iz ožjega oz. širšega kroga družinskih članov uporabnika, v kolikor pa jih uporabnik nima, ustrezno osebo po uradni dolžnosti imenuje center za socialno delo iz svojih vrst. Funkcija skrbnika je častna. Spremljevalec je običajno zaupna oseba, ki uporabnika moralno podpira pri uveljavljanju različnih pravic. Gre za neko vrsto neformalne pomoči.

